

KVK NEWSLETTER

सिध्दगिरी - शेती वेद

Siddhagiri - Sheti Ved

भा.कृ.अनु.प. श्री सिध्दगिरी कृषी विज्ञान केंद्र, कणेरी, ता. करवीर, जि. कोल्हापूर ४१६ २३४ महाराष्ट्र.
ICAR Shri Siddhagiri Krishi Vigyan Kendra, Kaneri, Tal. Karveer, Dist. Kolhapur 416 234, Maharashtra.

वर्ष-१९, अंक-४, एप्रिल-जून, २०२१

अनुक्रमणिका

- प्रस्तावना - कृषी विज्ञान केंद्र
- आद्यारेखा पिक प्रालयक्षिक
- तंत्रज्ञानाचे प्रक्षेत्र चाचणी पिक कार्यक्रम
- प्रशिक्षण कार्यक्रम
- कृषी समाचार
- एप्रिल-जून महिन्यातील कृषी कार्य व सल्ला
- पशु वैद्यकीय
- गो-कृपा अमृतम
- बीटा पासून बनवा विविध प्रक्रियायुक्त पदार्थ
- जीवामृत
- पीजीएस प्रमाणीकरण
- अमृत-पानी
- यशोगाथा - लता उत्तम रेडेकर

संपादकीय मंडळ

मुख्य संरक्षक

प. प. काडसिद्धेश्वर स्वामीजी

चेअसमन- श्री सिध्दगिरी कृषी विज्ञान केंद्र, कणेरी

मुख्य संपादक

डॉ. रवींद्र सिंह

वरिष्ठ शास्त्रज्ञ व प्रमुख

संपादक

श्री सुनील कुमार

विषय विशेषज्ञ, कृषि विस्तार

सह संपादक

श्री पांडुरंग काळे (विषय विशेषज्ञ-कृषि विद्या)

श्री राजेंद्र वाकरे (विषय विशेषज्ञ-मुवा शास्त्र)

कु. प्रतिभा ठोंबरे (विषय विशेषज्ञ-गृह विज्ञान)

डा. पराग तुरखडे (विषय विशेषज्ञ-पिक संरक्षण)

डा. पुष्पनाथ चौगले (विषय विशेषज्ञ-पशु वैद्यकी)

डिजाइन

श्री विठ्ठल मुठाळ

(कार्यक्रम सहाय्यक-कामप्युटर)

प्रकाशक

जगताप प्रिण्टर्स, कोल्हापूर

शेतकऱ्यांसाठी संदेश

कोल्हापुरातील शेतकऱ्यांसाठी खरीप हंगाम हा सर्वात अनुकूल हंगाम म्हणून ओळखला जातो. या हंगामात शेतकरी ऊस, सोयाबीन, तांदूळ, नाचणी, भुईमूग आदी पिके घेतात. कोल्हापूर जिल्हा चांगला पाऊस असल्याने या पिकांच्या वाढीला पोषक ठरते. क्वक शेतकऱ्यांना नवीन जातीचे बियाणे आणि नवीन तंत्रज्ञान पिकांसाठी वापरण्यास सुचवते. हे वृत्तपत्र एप्रिल ते जून या हंगामातील सर्व प्रकारची माहिती प्रदान करते ज्याला सामान्यतः खरीपाचा पेरणीपूर्व हंगाम म्हणून संबोधले जाते. या वृत्तपत्रामध्ये क्वक पीक व्यवस्थापन, माती आरोग्य व्यवस्थापन, रोग आणि कीड व्यवस्थापन, जनावरांसाठी सल्ला, विविध फळे आणि भाज्यांची विविध मूल्यवर्धित उत्पादने याबद्दल माहिती देतात. हे तुमच्यासाठी उपयुक्त ठरेल अशी माझी इच्छा आहे.

डॉ. रवींद्र सिंह, वरिष्ठ शास्त्रज्ञ व प्रमुख

❖ कृषि विज्ञान केंद्र : आदेश आणि कार्य -

कृषि विज्ञान केंद्र (के.व्ही.के.), भारतीय कृषि अनुसंधान परिषदेने (आय.सी.ए.आर.) पुरस्कृत केलेले कृषि विज्ञान केंद्र यामध्ये शेतकरी हा केंद्रबिंदू मानून शेतकऱ्यांचे आत्मनिर्भर सशक्तीकरण करण्यासाठी विविध कौशल्य विकास व तंत्रज्ञान विकसित करणे व कृषि प्रदर्शनाद्वारे अद्यावत तंत्रज्ञानाचा शेतकऱ्यांपर्यंत प्रचार व प्रसार करणे. शेतकरी, महिला, ग्रामीण युवक, सुशिक्षित बेरोजगार, कृषीमित्र, विस्तार कार्यकर्ते इ. लोकांना प्रशिक्षण देणे. कृषिविषयक सल्ला देणे, माहिती देणे, निविहा उपलब्ध करून देणे, कृषि संबंधित क्षेत्रातील शेतकऱ्यांचे आर्थिक उत्पन्न वाढवण्यासाठी उच्च तंत्रज्ञान उपलब्ध करणे. तसेच कृषि हवामान विषयक हंगामानुसार शेतकऱ्यांना पिकांविषयी मार्गदर्शन करणे आणि शेतीपूरक व्यवसायाला चालना देऊन शेतकऱ्यांचे उत्पन्न दुप्पट करण्याच्या हेतूने प्रयत्न करणे. पशुंच्या आरोग्यासाठी, प्रजननासाठी, दूध उत्पादन वाढीसाठी, आरोग्य शिबिरे, लसीकरण, जंत निर्मुलन कार्यक्रम राबविणे. या कृषि विज्ञान केंद्राने विशेष करून सेंद्रिय शेतीवर लक्ष केंद्रित केले आहे. सेंद्रिय शेतीच्या आधारे बियाणे पेटी (सेंद्रिय बियाणे) उपलब्ध केली आहे. शेतकरी आत्मनिर्भर होण्यासाठी विविध प्रकारच्या शेती पध्दती, अद्यावत सेंद्रिय निविहा आणि त्यासाठी लागणारे मार्गदर्शन, प्रशिक्षण कार्यक्रम राबविण्याचे काम केले जाते. देशी गावींचे संवर्धन तसेच देशी गावींचे महत्व पटवून देणे व त्याचा प्रचार प्रसार करणे व इतर लोकांना गो-परिक्रमा कार्यक्रमाद्वारे लोकसहभाग वाढविणे. त्यामार्फत देशी गावींची जिल्हातील संख्या वाढविणे. हा मुख्य उद्देश आहे.

कार्य :-

भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद नवी दिल्ली यांच्या निर्देशानुसार खालील कार्य कृषि विज्ञान केंद्रासाठी निश्चित करण्यात आली आहेत.

- ❖ शाश्वत पिक पध्दतीमध्ये स्थळनिहाय योग्य तंत्रज्ञान निवडून प्रक्षेत्र चाचणी पिक कार्यक्रम राबविणे. (तंत्रज्ञान व मुल्यमापन शुध्दता तपासणी)
- ❖ विविध शेती व्यवस्थेखालील कृषि तंत्रज्ञानाच्या स्थान विशिष्टतेचे मुल्यांकन करण्यासाठी शेतावरील चाचणी
- ❖ शेतकऱ्यांच्या शेतांवर तंत्रज्ञानाद्वारे उत्पादन क्षमता वाढविण्यासाठी अद्यारेखा पिकप्रालयक्षिकाचे आयोजन करणे
- ❖ शेतकरी, महिला, ग्रामीण युवक, सुशिक्षित बेरोजगार, कृषि मित्र, विस्तार कर्मचाऱ्यांचे आधुनिक तंत्रज्ञानाविषयीचे ज्ञान व कौशल्य वाढविण्यासाठी प्रशिक्षण देणे.
- ❖ शेतकऱ्यांच्या आवडीच्या विषयावर आणि इतर माध्यमांचा वापर करून शेती सल्ला देणे.

अधिकार क्षेत्र :-

आयसीएआरने पुरविल्याप्रमाणे, आम्ही कोल्हापूर जिल्ह्यातील, कागल, भुदरगड, आजारा, गडहिंग्लज, करवीर आणि चंदगड वा टु तालुक्यामध्ये काम करीत आहोत.

❖ अधिक माहितीसाठी संपर्क ❖

वरिष्ठ शास्त्रज्ञ व प्रमुख, श्री सिध्दगिरी कृषि विज्ञान केंद्र, कणेरी, कोल्हापूर - ४१६२३४ (महाराष्ट्र)

फोन नं. : ०२३१-२९५०४०९, ई-मेल : kvkkolhapur02@gmail.com वेबसाईट : <https://kvkkolhapur2.icar.gov.in>

तंत्रज्ञानाचे प्रक्षेत्र चाचणी पीक कार्यक्रम

नवीन तंत्रज्ञान शेतकऱ्यांसाठी कितपत उपयोगी आहे हे पडता ल्प्यासाठी कृषि विज्ञान केंद्राच्या क्षेत्रावर तसेच शेतकऱ्यांचा प्रक्षेत्रावर तंत्रज्ञान राबविण्यामध्ये त्रुटी आढल्यास सदरील तंत्रज्ञान शुद्धता तपासणी शेतकऱ्यांचा शेतावर किंवा कृषि विज्ञान केंद्राच्या प्रक्षेत्रावर केली जाते.

पीक/उद्योग	तंत्रज्ञानाचे मूल्यांकन
ऊस (रब्बी)	COVSI-18121, CON-13073 ऊसाच्या नवीन वाणांच्या मूल्यांकन करण्यासाठी
सोयाबीन (खरीप)	KDS-992 आणि RVSM 2011-35 या सोयाबीनच्या नव्याने प्रसिद्ध झालेल्या वाणांच्या कामगिरीचे मूल्यांकन करण्यासाठी.
ऊस (रब्बी)	अभ्यासण्यासाठी पूर्व-हंगामी उसाच्या उत्पादनावर ठिबकद्वारे 75% RDF आणि PSB 2.5 L+ ऍसिटोबॅक्टर 3 L प्री हेक्टर वापराचा परिणाम
सोयाबीन (खरीप)	0.5% फेरस सल्फेट आणि झिंक सल्फेटचा सोयाबीनच्या उत्पादनावर RDF सह बीजप्रक्रिया म्हणून अभ्यास करणे.
भेंडी (रब्बी)	भेंडीच्या पिवळ्या शिरा मोझॅक रोगाचे व्यवस्थापन.
भुईमूग (रबी)	सॅन्ड्रिय सुधारणांद्वारे भुईमूग पानावरील डाग रोगाचे व्यवस्थापन.
काजू (रबी)	काजू मध्ये चहा मच्छर बग व्यवस्थापन
हार्मोनल तयारी (खरीप)	ऍसाइक्लिक गुरांमध्ये एस्ट्रसचे नियमन करण्यासाठी हार्मोनल तयारीचा वापर
प्रो-बायोटिक सप्लिमेंट (रबी)	प्रो-बायोटिक सप्लिमेंटचा वापर
भुईमूग स्ट्रीपर (खरीप)	भुईमूग शेंगा काढण्यासाठी सुधारित भुईमूग स्ट्रीपरचे मूल्यांकन
निर्पिंग मशीन (रबी)	चिकूसाठी सोलर ऑपरेटेड निर्पिंग (ग्रीन फॉलीएज कलेक्टर) मशीनचे मूल्यांकन

आद्यरेखा पिक प्रात्यक्षिक

कृषी शास्त्रज्ञाच्या सखोल मार्गदर्शनाखाली नव्याने प्रसारित झालेल्या सिद्ध तंत्रज्ञानाची प्रथम शेतकऱ्यांच्या शेतावर घेण्यात आलेल्या प्रात्याक्षिकाना कार्यक्रम असे संबोधले जाते. सदरील प्रात्यक्षिके संबधित विषय विशेषज्ञाच्या मार्गदर्शनाखाली राबविली जातात.

पीक/उद्योग	तंत्रज्ञानाचे प्रात्यक्षिक
सोयाबीन (खरीप)	तेलबिया CFLD अंतर्गत सोयाबीनमध्ये एकात्मिक पीक व्यवस्थापन
भुईमूग (खरीप)	तेलबिया CFLD अंतर्गत भुईमूगातील एकात्मिक पीक व्यवस्थापन
ज्वारी (रबी)	रब्बी ज्वारीची फुले रेवतीची सुधारित वाण स्थानिक वाणाच्या विरुद्ध वापरा
नाचणी (खरीप)	युरिया-डीएपी त्रिकेटीच्या वापराने नाचणीच्या जोडीच्या पंक्ती लागवड तंत्रज्ञानाचा अवलंब करणे
नाचणी (खरीप)	उत्पादकता सुधारण्यासाठी 19:19:19 (2%) ची पर्णासंबंधी फवारणी आणि नाचणी मध्ये एकात्मिक पोषक व्यवस्थापन
सोयाबीन (खरीप)	सोयाबीनची उत्पादकता सुधारण्यासाठी सोयाबीनमध्ये एकात्मिक पोषक व्यवस्थापन
ऊस (रब्बी)	मातीचे आरोग्य सुधारण्यासाठी ऊस पिकाच्या अवशेषांचे व्यवस्थापन
सोयाबीन (खरीप)	सोयाबीनमधील पॉड ब्लाइटचे व्यवस्थापन, डिफोर्थे फेजलोलोरम
मका (रब्बी)	मक्याच्या चाऱ्यातील फॉल आर्मी वर्म, स्पोडोप्टेरा फ्रुगीपर्डाचे व्यवस्थापन
स्तनदाह व्यवस्थापन (खरीप)	स्तनदाह व्यवस्थापनात प्रोटोकॉलचा वापर
खनिज मिश्रण (खरीप)	क्षेत्र विशिष्ट खनिज मिश्रणाचा वापर
जखम बरी करणारा स्प्रे (रबी)	जखमेच्या उपचारांमध्ये सक्रिय उपचार स्प्रेचे प्रात्यक्षिक
पोषण बाग	पोषण सुरक्षेसाठी पोषण उद्यानाची स्थापना
भुईमूग डेकोर्टिकेटर (खरीप)	भुईमूगाच्या शेंगांपासून कर्नल वेगळे करण्यासाठी भुईमूग डेकोर्टिकेटरवर प्रात्यक्षिक
रोपटे प्रत्यारोपण	रोपे प्रत्यारोपणाचे प्रात्यक्षिक

प्रशिक्षण कार्यक्रम

- सोयाबीन पिकाचे बीजोत्पादन तंत्र
- सॅन्ड्रिय निविष्टांचे उत्पादन आणि वापर
- चारा आणि बियाणे उत्पादनाला प्रोत्साहन
- नाचणी मध्ये सुधारित पीक व्यवस्थापन तंत्रज्ञान
- स्वयंपाक करताना पोषक तत्वांची हानी कमी करण्यावर कार्यक्रम
- उसामध्ये एकात्मिक पीक व्यवस्थापन
- सोयाबीनमध्ये एकात्मिक पीक व्यवस्थापन
- भातामध्ये एकात्मिक पीक व्यवस्थापन
- एकात्मिक शेती प्रणाली
- सुपर कॅन नर्सरी व्यवस्थापन
- सॅन्ड्रिय शेती

प्रशिक्षण कार्यक्रम

विस्तार कार्यक्रम

विकसित कृषी संकल्प अभियान – २०२५ (खरीप)

विकसित कृषी संकल्प अभियान २९ मे ते १२ जून २०२५ या कालावधीत यशस्वीपणे राबविण्यात आले. या अभियानांतर्गत करवीर, कागल, गडहिंग्लज, आजरा, भुदरगड आणि चंदगड या ६ तालुक्यांतील एकूण ९० गावांना भेटी देण्यात आल्या. तीन पथकांनी दररोज दोन गावांना भेट देत शेतकरी जनजागृती, कृषी तंत्रज्ञान प्रसार आणि संवाद कार्यक्रम आयोजित केले. या अभियानात एकूण २१,१२४ शेतकरी सहभागी झाले असून त्यामध्ये १८,८४७ पुरुष व २,१८७ महिला सहभागी होत्या. प्रत्येक गाव भेटीत मान्यवर (VIP) सहभागही नोंदविण्यात आला. गडहिंग्लज तालुक्यात सर्वाधिक ३,९६४ सहभागी नोंदले गेले, तर भुदरगड तालुक्यात सर्वात कमी २,८९४ सहभागी होते. डॉ. रविंद्र सिंह, श्री. पांडुरंग काळे आणि डॉ. सुनील कुमार यांच्या नेतृत्वाखालील पथकांनी प्रत्येकी ३० गावांना भेट देत सुमारे ७,००० शेतकऱ्यांपर्यंत पोहोच साधली. अभियानादरम्यान शेतकरी मेळावे, प्रात्यक्षिके, मार्गदर्शन सत्रे आणि कृषी योजनांची माहिती प्रभावीपणे देण्यात आली. या अभियानामुळे शेतकऱ्यांमध्ये आधुनिक व शाश्वत शेती तंत्रज्ञानाविषयी जागरूकता निर्माण झाली असून कृषी विकासासाठी सामूहिक सहभाग वाढीस लागला.

कृषी समाचार

भारताच्या वाणिज्य व उद्योग मंत्रालयांतर्गत कार्यरत मसाला मंडळाने **SPICED योजना** (Sustainability in Spice Sector through Progressive, Innovative and Collaborative Interventions for Export Development) जाहीर केली आहे. ही योजना भारतातील मसाल्यांची निर्यात वाढवणे, उत्पादकता सुधारणा करणे व शाश्वत तसेच नवकल्पनात्मक पद्धतींना प्रोत्साहन देणे यासाठी आहे. १५व्या वित्त आयोगाच्या अवधीपर्यंत म्हणजेच २०२५-२६ पर्यंत ही योजना लागू राहणार असून, तिचा एकूण खर्च ₹४२२.३० कोटी आहे. यातून वेलदोडा उत्पादकता वाढवणे, पश्चात-हंगामी व्यवस्थापन, मूल्यवर्धन, GI-टॅग मसाल्यांचा प्रसार, तसेच Spice Incubation Centres स्थापन करून उद्योजकतेस चालना देण्याचे उद्दिष्ट आहे. २०२५-२६ मध्ये सुमारे ₹१३० कोटींचा निधी ४५,००० लाभार्थ्यांना दिला जाणार आहे. शेतकरी गट, एफपीओ, स्वयं-साहाय्य गट, अनुसूचित जाती-जमाती, लघु व मध्यम उद्योग तसेच ईशान्येकडील राज्यांतील मसाला उत्पादकांना प्राधान्य दिले जाईल. या माध्यमातून भारताची जागतिक मसाला बाजारपेठेतील स्पर्धात्मकता अधिक मजबूत होण्याची अपेक्षा आहे.

कोझिकोड जिल्ह्याने पर्यावरणीय समृद्धीला सन्मान देत केरळमधील पहिला जिल्हा म्हणून अधिकृत जैवविविधता प्रतीक प्रजाती जाहीर केल्या आहेत. जिल्हा पंचायतीच्या 2024-25 वार्षिक योजनेत व केरळ राज्य जैवविविधता मंडळाच्या सहकार्याने हा उपक्रम राबविण्यात आला. वैज्ञानिक सल्लामसलत व लोकसहभागाच्या माध्यमातून आखलेला हा अभिनव पर्यावरणीय उपक्रम आहे. घोषित प्रतीकांमध्ये अथिराणी (Melastoma malabathricum) जिल्हा फुल, मेनीपोनमन् (Oriental Dwarf Kingfisher) जिल्हा पक्षी, मलबार रोज (Pachliopta pandiyana) जिल्हा फुलपाखरू, ईयकम (Hopea erosa) जिल्हा वृक्ष, तर ईथू (Cycas circinalis) वारसा वृक्ष म्हणून घोषित झाले आहेत. स्मूद-कोटेड ऊद (Lutrogale perspicillata) हे जलीय प्राणी, पथाळा पूनथरकन (Pangio bhujia) जिल्हा मासा आणि भारतीय खवले मांजर (Indian Pangolin) जिल्हा प्राणी म्हणून निवडले गेले आहेत. हा निर्णय वनमंत्री ए. के. ससिंद्रन यांच्या हस्ते झालेल्या ऑनलाईन समारंभात जाहीर झाला. या अनोख्या उपक्रमामुळे स्थानिक जैवविविधतेविषयी जनजागृती तर होईलच, तसेच इतर जिल्ह्यांनाही अशा सहभागात्मक पद्धतीने जैवविविधता संवर्धनासाठी प्रेरणा मिळेल.

केरळमधील कासरगोड जिल्ह्यातील रणिपुरम अरण्यात कीटकशास्त्रज्ञ डॉ. स्वाफवान यांनी सात नवीन पतंग प्रजाती शोधल्या आहेत. या महत्त्वपूर्ण शोधामुळे केरळातील लेपिडोप्टेरन (पतंग व फुलपाखरू) विविधतेच्या नोंदींमध्ये भर पडली असून, पश्चिम घाटाच्या जैवविविधतेचे महत्त्व अधिक अधोरेखित झाले आहे. नवीन सापडलेल्या प्रजातींमध्ये Noctuidae, Crambidae, Erebidae, Pyralidae, Oecophoridae आणि Tortricidae या विविध कुटुंबांचा समावेश आहे. पतंग परागीभवन, सेंद्रिय द्रव्यांचे विघटन तसेच पक्षी व इतर प्राण्यांसाठी अन्नस्रोत म्हणून महत्त्वाची भूमिका बजावतात. मात्र, जैवविविधता मूल्यांकनांमध्ये त्यांचे योगदान अनेकदा दुर्लक्षित राहते. शोधासाठी उभ्या प्रकाश सापळ्यांचा वापर करण्यात आला होता, ज्यात 65W CFL बल्ब व 160W मर्क्युरी वायू दिवा लावलेले पांढऱ्या कापडाच्या पडद्यावर (४ × ५ फूट) बसवण्यात आले होते. या पद्धतीमुळे अनेक गुप्तस्वभावी व रात्रचर पतंग प्रजातींचे प्रभावी दस्तऐवजीकरण शक्य झाले.

गोव्याच्या सांस्कृतिक वारशाला मोठा सन्मान मिळाला आहे. काजूवर आधारित परंपरागत मद्य 'फेणी' ला पहिला भौगोलिक संकेत (GI) प्रक्रिया प्रमाणपत्र मिळाले असून, हे प्रमाणपत्र बिचोलीम येथील काझकार डिस्टिलरी ला देण्यात आले आहे. या मान्यतेमुळे फेणीची प्रादेशिक वैशिष्ट्ये जपली जाणार असून, देशांतर्गत व आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत तिची ओळख अधिक दृढ होईल. फेणीचा इतिहास १६०० च्या दशकापर्यंत मागे जातो. पोर्तुगीज मिशनऱ्यांनी काजू झाडे व आसवन तंत्र गोव्यात आणले आणि स्थानिकांनी ते स्वीकारून ते एक भरभराटीचे उद्योगरूप दिले. या कलावंतींना 'भाटीकार' म्हटले जाई, जे पारंपरिक मातीच्या भाटी भांड्यांमध्ये मद्य तयार करत. सुरुवातीला काजू सफरचंद पायाने दाबून रस काढला जात असे, जो आता यांत्रिक पद्धतीने केला जातो. फेणी तयार करण्यासाठी काजू सफरचंद रसाचे ७२ तास नैसर्गिक आंबवन केले जाते. त्यानंतर दोन टप्प्यांत आसवन होते. पहिल्या आसवनातून मिळणारे हलके मद्य 'उरक', आणि पुनःआसवन केल्यावर अधिक शुद्ध व मजबूत फेणी तयार होते. ४०-४३% अल्कोहोलयुक्त ही पारंपरिक पद्धत फेणीला तिचा वैशिष्ट्यपूर्ण सुगंध, चव आणि सांस्कृतिक मूल्य देते.

पिक: ऊस

लागवडीचा हंगाम: आडसाली जून - जुलै

वाणाची निवड: को-८६०३२, कोएम-२६५, एम. एस.-१०००१, को-९२००५

लागवड तंत्र: उसाच्या लागवडीसाठी मध्यम जमिनीत १०० ते १२० से.मी. व भारी जमिनीसाठी १२० ते १५० सेमी अंतरावर सरी काढावी. ऊसाच्या लागवडीसाठी एक डोळा किंवा दोन डोळ्याची टिपरे वापरावीत. एक डोळा पद्धतीने डोळा वरच्या बाजूस ठेवून ३० सेमी. अंतरावर लागण करावी. दोन डोळ्यांची टिपरी वापरायची असल्यास दोन टिपर्यामधील अंतर १० ते २० सेमी. ठेवावे.

बीजप्रक्रिया:

ऊस बियाणे लावणीपूर्वी १० लिटर पाण्यात डायमथोएट ३०% प्रवाही २६.५ मि.ली. + १० ग्राम कार्बेन्डॅझिम १० मिनिटासाठी बेणेप्रक्रिया करावी. यामुळे बुरशीजन्य रोग व खवले किडीची बंदोबस्त होतो.

हुमनीचा प्रादुर्भाव असल्यास बीज प्रक्रियेसाठी इमिडॅक्लोप्रीड ५ ग्राम प्रती १० ली. पाणी वापरून १० मिनिटे बिजप्रक्रिया करावी.

ऑसिटोबॅक्टर आणि स्पुर्द विरघळविणारे जीवाणू संवर्धक अनुक्रमे १० किलो आणि १.२५ किलो प्रती १०० लिटर पाण्यात मिसळून तयार केलेल्या द्रावणात उसाच्या टिपर्या ३० मिनिटे बुडवून नंतर लावण करावी. यामुळे नत्र खतामध्ये ५०% ची टर स्पुर्द खतामध्ये २५ टक्के बचत होते.

आंतरपिके:

आडसाली उसामध्ये सोयाबीन, भुईमुंग, चवळी, व भाजीपाला इ. पिके घ्यावी.

पिक संरक्षण (एप्रिल)

वळवाचा पाउस पडल्यास शेतात प्रकाश सापळा लावून हुमणीचे भुंगे आकर्षित केल्यास हुमानीचा प्रादुर्भाव कमी करता येतो.

खोडवा किंवा सुरु उसामध्ये सुरवातीचे हुमणीचे नियंत्रण करण्यासाठी मेटारीझीअम अनिसोप्ली १५ किलो किंवा हेटेरोरहाबडीटीस इंडिका ७ किलो प्रती हेक्टर या जैविक किटकनाशकाची आळवणी करावी.

पिक संरक्षण (मे)

खोडकिडीचा प्रादुर्भाव होण्याची शक्यता असते यासाठी टायकोग्रामा या परोजीवी किटकाचे कार्ड (टायकोकार्ड) चा उपयोग करावा.

तसेच ह्या किडीचा प्रादुर्भाव जास्त प्रमाणात आढळल्यास क्लोराटानिलीप्रोल १८.५० एस सी ३-४ मिली प्रती १० लिटर पाण्यात मिसळून फवारणी करावी.

पिक संरक्षण (जून)

ऊस बियाणे लावणीपूर्वी १० लिटर पाण्यात डायमथोएट ३०% प्रवाही २६.५ मि.ली. + १० ग्रॅम कार्बेन्डॅझिम १० मिनिटासाठी बेणेप्रक्रिया करावी. यामुळे बुरशीजन्य रोग व खवले किडीची बंदोबस्त होतो.

हुमनीचा प्रादुर्भाव असल्यास बीज प्रक्रियेसाठी इमिडॅक्लोप्रीड ५ ग्रॅम प्रती १० ली. पाणी वापरून १० मिनिटे बिजप्रक्रिया करावी.

पिक: भात

पेरणीची वेळ: टोकण व पेरणीकरिता भात पिकाची पेरणी १ जून ते २१ जून याकालावधीत करावी.

बियाणे: पुनर्लागवड पद्धतीसाठी हेक्टरी ३० ते ४० किलो, पेरणी पद्धतीसाठी ७५ ते १०० किलो व टोकण पद्धतीसाठी ५० ते ६० किलो बियाणे वापरावे. संकरीत जातीकरिता हेक्टरी २० किलो बियाणे वापरावे.

पेरणीचे आंतर: टोकनिकारिता हळव्या वानामध्ये १५ * १५ सेमी, निमगरच्या, गरच्या किंवा संकरीत वानामध्ये २० * १५ सेमी वर करावी. पेरणी पद्धतीत २२.५ सेमी अथवा ३० सेमी अंतरावर पेरणी करावी.

पुनर्लागवड: रोपांच्या पुनर्लागवडी पूर्वी पारंपारिक पद्धतीने किंवा यंत्राच्या सहायाने चिखलणी करावी. हळव्या जातीची पुनर्लागवड पेरणीनंतर २१ - २५ दिवसांनी, निमगरच्या जातीची २३ ते २७ दिवसांनी व गरच्या जातीची २५ ते ३० दिवसांनी करावी. एका चुडात २ ते ३ रोपे ठेवावीत. संकरीत जातीसाठी एका चुडात १ ते २ रोपे ठेवावीत. योग्य वयाच्या रोपांची पुनर्लागवड हळव्या वानामध्ये १५ * १५ सेमी, निमगरच्या, गरच्या किंवा संकरीत वानामध्ये २० * १५ सेमी वर करावी.

आंतरपिके: पेरणी पद्धतीने भाताची लावण केल्यास त्यामध्ये घेवडा, सोयाबीन, ताग यासारखी आंतरपिके घेता येतात.

तण नियंत्रण: पेरणी व टोकणी पध्दतीने लावणी केल्यास आवश्यकतेनुसार कोळपणी करून तणाचा बंदोबस्त करावा. लावणीनंतर भात खाचरामधे ५-६ सेमी पाणी ठेवल्यास तणाचा प्रादुर्भाव कमी दिसून येतो.

पेर भात शेतमध्ये प्रभावी तण नियंत्रण व आर्थिक फायद्यासाठी पेरणीनंतर दोन ते तीन दिवसांनी ६४० मि. ली. ऑक्झिफ्लुरोफॉरेन २२.५ ई. सी. (०.१५० किलो क्रियाशील घटक) प्रती हेक्टरी आणि पेरणीनंतर २५ दिवसांनी मेटसल्फ्युरॉन मिथाईल १० टक्के + क्लोरोम्युरॉन ईथाईल १० टक्के याचे २० ग्रॅम विद्राव्य तयार मिश्रण (०.००४ किलो क्रियाशील घटक) प्रती हेक्टर ५०० लिटर पाण्यात मिसळून फवारावे. पुनर्लागवडीनंतर १५-२० दिवसांनी मेटसल्फ्युरॉन मिथाईल १० टक्के + क्लोरोम्युरॉन ईथाईल १० टक्के याचे २० ग्रॅम विद्राव्य तयार मिश्रण (०.००४ किलो क्रियाशील घटक) प्रती हेक्टर ५०० लिटर पाण्यात मिसळून फवारावे आणि ४५ दिवसांनी एक खुरपणी करावी.

रोपवाटिका व्यवस्थापन:

रोपवाटिकेसाठी वाफ्रे तयार करताना १ गुंठा क्षेत्रात २५० किलो शेणखत किंवा कंपोस्ट खत व १ किलो युरिया खत चांगल्या प्रकारे मातीत मिसळावे. रोपांच्या जोमदार वाढीसाठी पेरणीनंतर १५ दिवसांनी प्रती गुंठा ५०० ग्राम नत्र द्यावे. भात लागवडीच्या जमिनीमध्ये चांगले कुजलेले शेणखत किंवा कंपोस्ट खत हेक्टरी १० टन याप्रमाणात जमिनीत मिसळावे

पिक : सोयाबीन

पेरिणीची वेळ: जूनच्या पहिल्या पंधरवड्यात वापश्यावर पेरणी करावी.

बियाणे: पेरणीसाठी ७५-८० किलो प्रती हेक्टरी. टोकन करण्यासाठी ४५-५० किलो प्रती हेक्टरी बियाणे वापरावे

पेरिणीचे अंतर: भारी जमिनीत पेरणी ४५*१५ सेमी अंतरावर करावी व मध्यम जमिनीत पेरणी ३०*१० सेमी अंतरावर करावी

सुधारित वाण: फुले संगम, फुले किमया, फुले अग्रणी

तण नियंत्रण: पेरणीच्या वेळी प्रती हेक्टरी पेंडीमेथलीन १.०-१.५ किलो क्रियाशील घटक ६००-७०० लिटर पाण्यात मिसळून जमिनीवर फवारणी करावी. पीक उगवणीनंतर २१ दिवसांनी प्रती हेक्टरी इमझेथायपर क्रियाशील घटक ०.१-०.१५ किलो ५००-६०० लिटर पाण्यात मिसळून तणावर फवारणी करावी.

पिक: भुईमूग

पेरिणीची वेळ: १५ जून ते १५ जुलै या कालावधीत करावी.

बियाणे: भुईमूगचे वाणनिहाय बियाणे प्रती हेक्टरी किलो- एसबी-११, टीएजी-२४, जेएल-५०१, फुले- ६०२१, १२०-१५० किलो- फुले प्रगती, फुले व्यास, फुले उनप, फुले भारती.

पेरिणीचे अंतर: दोन ओळीतील अंतर ३० सेमी आणि दोन रोपातील अंतर १० सेमी ठेवावे.

आंतरपिके: खरीप भुईमूग पिकात सोयाबीन, सूर्यफूल, तीळ, मूग, उडीद ही आंतरपिके' ६:२ या प्रमाणात घ्यावेत.

तण नियंत्रण: भुईमूगतील कार्यक्षम तण व्यवस्थापनाकरीता पेरणीनंतर लगेच पेंडीमिथालिन

१.०० किलो क्रियाशील घटक प्रती हेक्टरी ६००-७०० लिटर पाण्यातून ओलीवर फवारणी करावी. तसेच पेरणीनंतर २०-२५ दिवसांनी परसूट किंवा टारगासुपर १५ मिली व्यापारी उत्पादन प्रती हेक्टरी १० लिटर पाण्यातून द्यावे.

पाणी व्यवस्थापन: पावसाने ताण दिल्यास पिकाच्या ह्या अवस्थेत पाणी द्यावे. भुईमुगास फुले येण्याची अवस्था (पेरणीनंतर २०-३० दिवसांनी).

पिक: नाचणी

पेरिणीची वेळ: १५ जून - १५ जुलै.

बियाणे: ३-४ किलो प्रती हेक्टरी

पेरिणीचे अंतर: दोन ओळीतील अंतर २२.५ सेमी आणि दोन रोपातील अंतर १० सेमी ठेवावे

सुधारित वाण: फुले नाचणी, फुले कासारी, दापोली-२

तण नियंत्रण: एक खुरपणी आणि दोन कोळपणी किंवा आयसोप्रोट्युरॉन ५० टक्के या तणनाशकाची प्रती हेक्टरी ७५० ग्राम ५०० लिटर पाण्यात मिसळून पिक व तणे उगवण्यापूर्वी फवारणी करावी.

आंतरपिके : नाचणी पिकामध्ये नाचणी + सोयाबीन , नाचणी + उडीद किंवा नाचणी + मटकी या पिकांची ४:१ किंवा ८:२ याप्रमाणात घ्यावी. पेरणीच्या अगोदर हेक्टरी ५ टन शेणखत/कंपोस्ट खत शेतात मिसळून द्यावे.

रोपवाटिका व्यवस्थापन:

- रोपवाटीकेसाठी वाफे तयार करताना १ गुंठा क्षेत्रास १०० किलो शेणखत किंवा कंपोस्ट खत व ७.५ किलो सिंगल सुपर फोस्फेट चांगल्याप्रकारे मातीत मिसळावे.
- पेरणीपूर्वी प्रती किलो बियाण्यास २५ ग्राम अझोस्फरीलम ब्रासिलेन्स आणि अस्परजिलस अवोमोरीया जीवाणू संवार्धिकाची बीजप्रक्रिया करावी.

ऊस रोपे निर्मितीसाठी वापरा सुपरकेन नर्सरी

या पद्धतीने शेतकऱ्यांनी स्वतःचे बियाणे स्वतःच्या शेतात तयार करावेत हा प्रयत्न आहे. या नवीन तंत्रामुळे पिशवी किंवा प्रो. ट्रे मधील रोपांपेक्षा अत्यंत कमी खर्चात सशक्त रोपे तयार होतात.

सुपर केन नर्सरीचे महत्त्व:

* कमी वेळात, कमी खर्चात, उसाची निरोगी, सशक्त व जोमदार रोपे झटपट तयार करता येतात म्हणून याचे नाव सुपर केन नर्सरी टेक्निक

* कीटकनाशक आणि जंतुनाशक द्रावणात बेणे तासभर बुडून राहिल्यामुळे ते निरोगी होते.

* अँसिटोबॅक्टेरीया उसाच्या शरीरात वाढत राहतात. त्यामुळे नायट्रोजनयुक्त खतांचा प्रभाव वाढतो

* चुन्याच्या निवळीमुळे पेशीमध्ये कॅल्शियमचा शिरकाव होतो. पेशीपटल आणि मायटोकॉन्ड्रिया मधील विकरे जलद कार्यान्वित होतात

* उगवण जलद होते. रोपांना जोम येतो, रोपे कणखर होतात, ताण सहनशीलता वाढते.

रिकाम्या गोण्यांचे नर्सरी बेड तयार करणे :

* खताच्या रिकाम्या गोण्या लांबीच्या दोन्ही बाजूनी उसवाव्यात. यामुळे सहा फूट लांब व अडीच फूट रुंद अशा पट्ट्या तयार होतील. आजूबाजूची जमीन एकसारखी करावी. त्यावर या पट्ट्या एकाला एक जोडत अंथराव्यात. * या पट्ट्यावर तिथल्याच मातीचा दोन इंच थर द्यावा. * ही रोपवाटिका तयार करण्यासाठी ९ ते १० महिने वयाचे सशक्त ऊस बेणे म्हणून निवडावे.

बीजप्रक्रिया :

खडड्याला आतून पॉलीथीन कापड चिकटून बसवावे * अर्धा खड्डा पाण्याने भरावा * त्यामध्ये ७५० मि.ली. रोपायरीफॉस, ७५० ग्रॅम कार्बोन्डिअम चांगले मिसळावे * दहा महिने वयाचे सशक्त उसाचे निरोगी एक डोळा बेणे या द्रावणात हळुवारपणे सोडावे. तासभर तसेच भिजू द्यावे. यामुळे बेण्यावरील कीड व रोगजंतू मरतील. * एका वेगळ्या भांड्यात २० लिटर पाणी घ्यावे. त्यामध्ये कळीच्या चुन्याचे (खाण्याच्या चुन्याचे) ५ किलो खडे घालावेत. * हे द्रावण खदखदते व उष्णता बाहेर पडते. थोड्या वेळाने चुन्याची निवळी तयार होते. फक्त ही निवळी तेवढी हलकेपणाने वेगळी काढून घ्यावी आणि खडड्यातील द्रावणात सोडावी. खालची चुन्याची राळ बिलकुल घेऊ नये. * अशा या द्रावणात उसाचे एक डोळा बेणे रात्रभर (२० ते २४ तास) भिजू द्यावे.

पाणी व्यवस्थापन : बेड पूर्ण ओला होईल इतके पाणी द्यावे. त्यानंतर आवश्यकतेनुसार पाण्याचा वापर करावा.

बेण्याची उगवण : बेड पाचटाने किंवा प्लॅस्टिक कागदाने झाकून ठेवल्यास उगवण लवकर होते. पाचवे दिवशी लाल कोवळे अंकुर बेडवर दिसू लागतात

कोवळे कोंब : सहा सात दिवसात कोवळे अनकुचीदार कोंब सर्वत्र दिसू लागतात.

जोमदार रोपे : सोळा ते अठरा दिवसात रोपे चार पानाची होतात. वीस ते बावीस दिवसांत रोपे लावणी डोळ्यांचे टिपरे वापरले असल्यामुळे ही रोपे कांडीमधील अन्नद्रव्ये घेऊन सशक्त आणि जोमदार बनतात, अशी रोपे जेव्हा शेतात लावली जातात. तेव्हा ती लवकर सेट होतात. फुटव्याची संख्या चांगली राहते. ऊसाची जाडी चांगली मिळते. उत्पादनात दहा ते पंधरा.

रोपे सुटसुटीत तंत्र : * प्लॅस्टिक पिशव्या, प्लॅस्टिक ट्रे, कोकोपिट अशा खर्चिक बाबींची गरज नाही. * खतांची गोणपाटे सच्छिद्र असतात. त्यामध्ये बेडप्रमाणे पाणी साठून रोपे पिवळी पडण्याचा धोका नसतो. * गोणपटामुळे त्या खालचे तण बेडवर उगवत नाही. * बेण्याचे डोळ्याखालील कांडीची लांबी जास्तीत जास्त ठेवता येते.

रोपांची वाढ जोमदार : * सोळा ते अठरा दिवसात रोपे चार पानांची होतात. बाविसाव्या दिवशी लागणीस योग्य होतात. तिसाव्या दिवसांपर्यंत वाढ लावणी योग्य असते.

सुलभ वाहतूक : गोणपटाची टोके बाहेर काढून थोडी उचलली तरी तेवढा बेड उचलून बांबूच्या शिडीवर किंवा साध्या स्ट्रेचरवर घेता येतो. तो लागवडीच्या ठिकाणी नेता येतो. * रोपे मोठ्या बुट्टीतूनही वाहतूक करता येतात. कोरूगोटड बॉक्स किंवा कोणत्याही बॉक्समध्ये व्यवस्थित आडवी ठेवून दूर अंतरापर्यंत नेता येतात. ऊस लागवडीतील अनावश्यक खर्च कमी करण्यासाठी आम्ही सातत्याने प्रयत्न करीत असतो. प्रो ट्रे मध्ये रोपांच्या निर्मितीपेक्षा या नव्या सुपरकेन नर्सरीचा खर्च कमी होतो. त्याच प्रमाणे वाहतुकीसाठी सुलभ ठरते. जास्तीत जास्त ऊस उत्पादक शेतकरी बंधूंनी सुपरकेन नर्सरी पद्धतीने रोपे तयार करून ऊसाची लागवड करावी व कमी खर्चात जास्त उत्पादन घ्यावे.

सुपर केन नर्सरीचे फायदे

* प्लास्टिक पिशव्या, प्लास्टिक ट्रे, कोकोपिट अशा खर्चिक बाबींची गरज नाही. * खतांची गोणपाटे सच्छिद्र असतात. त्यामुळे बेडवर पाणी साठून रोपे पिवळी पडण्याचा धोका नसतो.

* गोणपाटामुळे त्याखालचे तण बेडवर उगवत नाही, सोईस्करपणे वाहतूक करता येते

रहू, चटई पद्धतीने भात लागवडीचे नियोजन

चटई पद्धतीने नवीन भात रोपवाटिका तयार करावी. या पद्धतीत १२ ते १५ दिवसात रोपे लावणीस योग्य होतील. या पद्धतीने तयार केलेली एक गुंठा क्षेत्रातील रोपे एक हेक्टर क्षेत्रावरील लागवडीस पुरेशी होतात. रोपवाटिकेसाठी वाफे शेतामध्ये किंवा खळे किंवा शेडमध्ये पक्क्या जमिनीवरतीसुद्धा करू शकतो.

बहुतांश शेतकरी हे स्वतःकडे उपलब्ध भात बियाणे किंवा नवीन बियाणे विकत घेऊन धूळवाफ पद्धतीने नियमित मोसमी पाऊस सुरू होण्यापूर्वी रोपवाटिकेची पेरणी करतात. परंतु ज्यावेळेस निसर्ग वादळ आणि अतिपर्जन्यमान यामुळे धूळवाफा पद्धतीने पेरणी केलेल्या काही भात रोपवाटिकांचे नुकसान होते. अशा परिस्थितीत कमी कालावधीत भात रोपवाटिका तयार करावी. काहीवेळेस पाणथळ भात खाचरातील पाण्याची पातळी लक्षात घेता नवीन रोपवाटिका करणे शक्य न झाल्यास त्याला पर्याय म्हणून चटई किंवा रहू पद्धतीने भात रोपवाटिका तयार करावी.

चटई रोपवाटिका:

- भात रोपवाटिका पूर्णपणे निरुपयोगी झाली असल्यास चटई पद्धतीने नवीन भात रोपवाटिका तयार करण्यास घ्यावी. या पद्धतीत १२ ते १५ दिवसात रोपे लावणीस योग्य होतील.
- चटई रोपवाटिका शेतकरयाना घराच्या पडवीतही करणे शक्य आहे. या पद्धतीने तयार केलेली एक गुंठा क्षेत्रातील रोपे एक हेक्टर क्षेत्रावरील लागवडीस पुरेशी होतात.
- रोपवाटिकेसाठी वाफे शेतामध्ये किंवा खळे किंवा शेडमध्ये पक्क्या जमिनीवरतीसुद्धा करू शकतो. रोपवाटिकेसाठी १.२० मी. रुंद व १०० गेजचा प्लॅस्टिकचा कागद वापरतात. एक गुंठा रोपवाटिका तयार करण्यासाठी साधारणपणे २.५ ते ३ किलो कागद लागतो.
- पाण्याचा योग्य निचरा होण्यासाठी प्लॅस्टिकला छिद्रे पाडावीत. सदर प्लॅस्टिक कागद ज्या ठिकाणी आपल्याला रोपवाटिका तयार करावयाची आहे अशा ठिकाणी पसरवून कागदाच्या दोन्ही बाजू विटा किंवा बाबूच्या साहाय्याने उचलून घ्याव्यात.
- तयार झालेल्या वापयामध्ये माती व शेणखत ६०:४० या प्रमाणात मिसळावे. हे मिश्रण एक मीटर लांब, अर्धा मीटर रुंद आणि १ इंच उंची असलेल्या लोखंडी फ्रेमच्या मध्ये भरावे. माती व शेणखत मिश्रण फ्रेममध्ये टाकण्यापूर्वी ५ मि.मी.च्या चाळणीमधून चाळून घ्यावी. त्यामुळे मातीमधील खडे वेगळे होतात.
- प्लॅस्टिक कागदावर शेणखतमिश्रित माती टाकून झाल्यानंतर झारीने पाणी शिंपडून माती ओली करून घ्यावी. हलकासा दाब द्यावा
- सुरुवातीला २ ते ४ दिवस हाताने किंवा पंपाच्या साहाय्याने पाणी फवारून द्यावे. रोपे थोडी मोठी झाल्यानंतर गरजेनुसार पाणी द्यावे.

- अशा वाफ्यावरती रहू पद्धतीने म्हणजेच २४ तास पाण्यात भिजवून नंतर ३६ ते ४८ तास पोल्यामध्ये बियाणे ठेवून मोड आलेले बियाणे ५०० ग्राम प्रति चौ. मी. या दराने फेकून पेटावे. या नंतर चाळलेल्या शेणखतमिश्रित मातीने हलकेसे झाकावे.
- रोपांच्या जोमदार वाढीसाठी चटई रोपवाटिकेत बी पेरण्यापूर्वी प्रति चौ.मी.साठी २० ग्राम डायअमोनियम फॉस्फेट, शेणखत, माती मिश्रणात मिसळून द्यावे.
- रोपे साधारण १२ ते १५ दिवसात लावणीयोग्य होतात. रोपांची संख्या जास्त असल्यामुळे तणांचा प्रादुर्भाव होत नाही जर झाल्यास हाताने तणे उपटून घ्यावीत.
- तयार झालेली रोपे रोपवाटिकेतून प्लॅस्टिक रोल करून किंवा हव्या त्या आकारामध्ये वाफे कापून मुख्य शेतावर जेथे लावणी करावयाची आहे अशा ठिकाणी आपण वाहून नेऊ शकतो. जर लावणी यंत्राच्या साहाय्याने करावयाची झाल्यास ८ इंच रुंदीच्या रोपवाटिकेच्या पट्ट्या कापून त्या लावणी यंत्रात वापरता येतात.
- एक चौरस मीटरवर घेतलेल्या रोपवाटिकेतील रोपे एक गुंठा क्षेत्रासाठी पुरेसे होतात, म्हणजेच एक हेक्टर क्षेत्रासाठी एक गुंठा क्षेत्र रोपवाटिकेसाठी पुरेसे आहे.

पीक व्यवस्थापन:

साधारणपणे १२० दिवसापेक्षा कमी कालावधीत तयार होणाऱ्या भात जातीमध्ये, पावसाचा खंड पडल्याने रोपाचे वय वाढून फुटव्यांचे प्रमाण कमी होण्याची शक्यता आहे. अशा भात जातीची पुनर्लागवड प्रचलित पद्धतीपेक्षा जवळ म्हणजेच १५ बाय १५ सेमी अंतरावर करावी. प्रति चूड दोन ते तीन रोपाऐवजी चार ते पाच रोपे वापरावीत. तसेच नत्र खताची २५ टक्के जादामात्रा द्यावी.

रहू पद्धतीने भात लागवड:

लागवडीसाठी रोपे कमी पडल्यास रहू पद्धतीने लागवड करणे योग्य ठरते. रहूसाठी ८० ते १०० किलो प्रति हेक्टर बियाणे वापरावे. रहू तयार करताना भात बियाणे गोणपाटात बांधून २४ तास पाण्यात भिजत ठेवावे. त्यानंतर बियाणे पाण्यातून बाहेर काढून २४ तास गोणपाटाच्या खाली वर सुका पेटा ठेवून त्यावर पाणी मारावे.

अशा प्रकारे तयार केलेला आणि नुकताच मोड फुटलेला ४८ तासांचा रहू पेरणीसाठी वापरावा.

चिखलणी केलेल्या क्षेत्रावर सुरुवातीची खताची मात्रा दिल्यानंतर रहू शक्यतो २२.५ से मी. अंतरावर ओळीत पेटावा, ओळीत पेरणे शक्य नसेल अशा वेळी रहू फेकून पेटावा.

शाश्वत जीवनासाठी जमीन आरोग्य व्यवस्थापन महत्वाचे

- जमिनीचे आरोग्य बिघडल्याची लक्षणे
- जमिनीचे आरोग्य बिघडण्याची कारणे
- जमिनीची सुधारणा करण्याचे उपाय

अन्न, वस्त्र आणि निवारा या मानवाच्या मूलभूत गरजांपैकी अन्न आणि वस्त्र या गरजा भागविण्याची क्षमता शेती व्यवसायात आहे. भारतात सुमारे ७० टक्क्यांहून अधिक लोक शेतीवरच अवलंबून आहेत. अधिक उत्पादन देणारे वाण आणि आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर (रासायनिक खते, कीटकनाशके, तणनाशके, बुरशीनाशके इत्यादी) यामुळे निश्चितच अन्नधान्य उत्पादनामध्ये आपण स्वयंपूर्ण झालो आहेत. मागील काळामध्ये उत्पादन वाढविणे हे प्रमुख उद्दिष्ट होते. याच काळात जमिनीच्या आरोग्यविषयक व जमिनीच्या उत्पादकतेच्या शाश्वतीबाबत दुर्लक्ष झाले. म्हणून जर उत्पादन देणा-या जमिनीची हेळसांड होणार असेल तर उत्पादनाला काही अर्थ उरणार नाही. जमिनीचे बिघडत चाललेले आरोग्य, उत्पादनामधील थांबलेली वाढ, अन्नधान्याची कमी झालेली प्रत आणि पर्यावरणाचे दूषितीकरण किंवा असमतोल असे बरेचसे प्रश्न आज शास्त्रज्ञांच्या पुढे आ वासून उभे आहेत. यावर उपाय योजण्यासाठी नवीन संशोधनाची गरज आहे. वर्षानुवर्षे ढासळणा-या जमीन आरोग्याच्या संबंधित सर्वच घटकांत जाणीव निर्माण व्हावी व वेळीच याचे गांभीर्य लक्षात घेऊन शाश्वत जमीन विकासाच्या अनुषंगाने व्यापक नियोजन व अंमलबजावणीच्या दृष्टिने मंथन होणे गरजेचे आहे. सन २०२५ पर्यंत आपल्या देशाला ३३ दशलक्ष टन अतिरिक्त नत्र, स्फुरद आणि पालाशयुक्त खतांची आवश्यकता भासणार आहे. कारण त्या वेळच्या साधारणतः १३५ कोटी जनतेला अन्नधान्य पुरविण्याकरीता ३०१ दशलक्ष टन अन्नधान्याची आवश्यकता भासेल. अशी महागडी खते आणि औषधे वापरून आपण चांगल्या प्रतिके आवश्यक तेवढे अन्नधान्य पिकविणे गरजेचे आहे. महत्वाचे म्हणजे पिकाखालील क्षेत्रामध्ये वाढ होण्याची शक्यता नाही. उलट चुकीच्या व्यवस्थापनामुळे मुळातच सुपीक असलेल्या जमिनी नापीक व ओसाड होत चाललेल्या आहेत. पीक उत्पादनातील सर्वात महत्वाचा घटक म्हणजे जमीन. अनादी काळापासून शेतकरी जमिनीत विविध पिके घेत आला आहे.

पूर्वीच्या काळात सेंद्रिय पदार्थ जमिनीत टाकण्याचे प्रमाण जास्त होते. सहाजिकच जमिनीचा पेट टिकण्यास आपोआप मदत होत असे. अन्नधान्याची गरज जशी वाढू लागली, तसा जमिनीतून अधिकाधिक उत्पादन काढण्याकडे कल वाढत गेला. त्यासाठी अधिक उत्पादन देणा-या तसेच संकरित वाणांचा वापर वाढत गेला. या वाणांमधून अधिक उत्पादन घेण्यासाठी विविध सोयी उपलब्ध झाल्या. सर्व हंगामात पिके घेतली जाऊ लागली. बागायत क्षेत्रात पिके घेताना आंतरपिके, दुबारपिके, इत्यादी पीक पध्दती पुढे आल्या. पर्यायाने पीक घनता वाढली. याच क्षेत्रातून अन्नद्रव्यांचे जास्तीतजास्त शोषण सुरू झाले. जमिनीची अन्नद्रव्यांची गरजसुद्धा वाढत आहे. अशा परिस्थितीत शेतक-यांचा कमी किंमतीत जी खत उपलब्ध होतील ती जमिनीत टाकण्याकडे कल वाढत चालला आहे. मूलद्रव्यांच्या असमतोल वापरामुळे मूलद्रव्यांची जमिनीत कमतरता जाणवू लागली आहे. जमिनीला पुरविण्यात येणा-या त्यामुळे रासायनिक खतांची मात्रा देवूनही अलीकडे उत्पादकता वाढीस मर्यादा येत आहेत. काही ठिकाणी पाणथळ क्षेत्र तर काही भागात क्षारपड जमिनीच्या उत्पादनाच्या दृष्टीने गंभीर समस्या होऊ पहात आहेत.

जमिनीचे आरोग्य बिघडल्याची लक्षणे:-

- सेंद्रिय खताअभावी जमीन टणक बनत आहे.
- पाण्याचा निचरा समाधानकारक होत नाही.
- विविध अन्नद्रव्यांची कमतरता जाणवते.
- खतांचा वापर वाढवूनही उत्पादन वाढत नाही.
- जमिनीतील आवश्यक जिवाणूंचे, गांडूळाचे प्रमाण कमी होत आहे.
- मुळाच्या पर्यायाने पिकाच्या वाढीवर व उत्पादनावर विपरीत परिणाम होत आहे.
- मशागतीसाठी पूर्वीपेक्षा जास्त श्रम लागत आहेत.
- जमिनीतील क्षारांचे प्रमाण वाढून जमीन नापीक बनत आहे.
- जमिनीचा सामु प्रतिकूल म्हणजेच ६.० पेक्षा कमी किंवा ८.५ पेक्षा जास्त होत आहे.
- उत्पादन खर्चात वाढ व उत्पादन कमी.

शेतीच्या उत्पादनासाठी रासायनिक खतांचा/पीक संरक्षक रसायनांचा वापर जरी दिवसेंदिवस वाढत असला तरी अन्नधान्याची उत्पादनक्षमता घटत आहे. सन १९७०-७१ मध्ये १ किलो नत्र, स्फुरद आणि पालाश यांच्या वापरामुळे सरासरी १७.१ किलोग्रॅम अन्नधान्य उत्पादन होत होते. तेच सन १९८८-८९ मध्ये सरासरी ८.१ किलोग्रॅम झाले. आता तर ते सरासरी ६.५ किलोग्रॅम पेक्षा कमी असण्याची भीती व्यक्त केली जात आहे. याची अनेक कारणे असू शकतील. अर्थशास्त्रातील प्रसिध्द सिध्दांतानुसार आपण एखादी वस्तू अधिकाधिक प्रमाणात वापरत जाऊ तसतशी त्या वस्तूची उपयुक्तता कमी होत जाते. रासायनिक खतांच्या बाबतीतही हा सिध्दांत अपवाद नाही.

जमिनीचे आरोग्य बिघडण्याची कारणे

- शेणखत/ कंपोट खताचा अत्यल्प वापर किंवा वापराचा अभाव.
- रासायनिक खतांचा असंतुलित वापर.
- रासायनिक खतांच्या चुकीच्या मात्रा व त्या देण्याची अयोग्य पध्दती (फेकून देणे)
- रासायनिक खते फेकून दिल्याने ती हवेत वाफ होऊन किंवा पाण्याबरोबर वाहून जातात किंवा पिकांऐवजी तणांना सहज उपलब्ध होऊन वाया जातात.
- पाण्याचा अवास्तव वापर.
- पिकांच्या फेरपालटीचा अभाव.
- पिकांच्या शेतातील शिल्लक अवशेषांचा नाश करणे. उदा. ऊसाचे पाचट, भाताचे तूस, गव्हाचे काड इ. पेटवून देणे.
- तणांचा वाढणारा प्रादुर्भाव.
- रासायनिक खतातून किंवा प्रक्रिया उद्योगातून उत्सर्जित होणारे निरुपयोगी टाकाऊ पदार्थ.
- शेतातील मातीचे परीक्षण न करणे.
- अवजड मशिनरीचा / अवजारांचा वापर.

तथापि रासायनिक खतांची कार्यक्षमता कमी होण्याचे मुख्य कारण म्हणजे सेंद्रिय खताचा अभाव आणि रासायनिक खतांचा आणि पाण्याचा असंतुलित व बेसुमार वापर या सर्व कारणांमुळे नैसर्गिक जमिनीचे भौतिक, रासायनिक आणि जैविक गुणधर्माची झालेली हानी.

यामुळे जमिनीमधील सेंद्रिय पदार्थांचे प्रमाण घटत असून जमिनीची उत्पादनक्षमता कमी होत भारतासारख्या उष्ण आणि समउष्ण कटिबंधातील प्रदेशामध्ये तर या प्रक्रिया जास्त वेगाने होत असताना दिसून येत आहे. जमीन, जमिनीची उत्पादनक्षमता ही निसर्गाची देणगी आहे. जमिनीचे गुणधर्म टिकविणे किंवा सुधारणे आणि उत्पादनक्षमता टिकविणे हे आपले प्रमुख कर्तव्य आहे. म्हणून निसर्गाची (वातावरण, जमीन आणि पाणी) हानी करणारी किंवा निसर्गाचा समतोल बिघडविणारी कोणतीही क्रिया / प्रक्रिया आपल्या शेती व्यवस्थापनातून वज्य केली पाहिजे.

उदाहरणार्थ रसायनाचा अतिवापर (खते/ कीटकनाशके, तणनाशके/बुरशीनाशके इत्यादी) त्याचप्रमाणे बागायतीसाठी पाण्याचा अतिवापर किंवा जमिनीच्या अनुरूपानुसार अवजड अवजारांचा वापर तसेच एक पीक पध्दती वज्य केल्या पाहिजेत. जमिनीचा पोत सुधारून शाश्वत आणि सातत्यपूर्ण उत्पादकतेसाठी सर्व प्रकारच्या अन्नद्रव्यांचा संतुलित पुरवठा करणे अतिशय महत्वाचे आहे. त्यासाठी माती परिक्षणानुसार खतांचा वापर, स्वस्त व सहज उपलब्ध होणारे सेंद्रिय खत, कंपोट खत, पिकांचे उर्वरित अवशेष, जिवाणू खतासारख्या नैसर्गिक साधन संपत्तीच्या वापरावर भर देणे आवश्यक आहे. तसेच वापरलेल्या रासायनिक खतांची कार्यक्षमता वाढविण्यासाठी पीक व जमिनीच्या प्रकारानुसार खतांची निवड, योग्य वेळी वापर, पिकांची फेरपालट, पाणी व्यवस्थापन, सुधारित व संकरित जातींचा वापर इत्यादी बाबींचा एकात्मिक पध्दतीने वापर करणे आवश्यक आहे.

जमिनीची सुधारणा करण्याचे उपाय:-

- बागायत जमिनीचे किमान ३ वर्षातून एकदा व जिरायत जमिनीचे किमान ५ वर्षातून एकदा माती परीक्षण करावे. केंद्र व राज्य शासनाच्या सहयोगाने राष्ट्रीय शाश्वत शेती अभियानांतर्गत 'मृदा आरोग्य पत्रिका' ही योजना सन २०१५-१६ पासून राबविण्यात येत आहे. सदरच्या योजनेचा सर्व शेतक-यांनी अवश्य लाभ घ्यावा.
- माती परीक्षण अहवालानुसारच खतांची मात्रा द्यावी.
- रासायनिक खते पिकांना फेकून देण्याऐवजी पेरून द्या.
- एकरी २० ते ४० गाड्या शेणखत / कंपोट खत वापरावे. शेणखत उपलब्ध नसल्यास पुढील पिकापूर्वी किंवा मुख्य पिकात आंतरपीक म्हणून ताग/धेंचा ही हिरवळीची पिके घेऊन फुलो-यात असताना जमिनीत गाडावीत.
- पकांचे निरुपयोगी अवशेष (उदा. ऊसाचे पाचट, भाताचे तूस, गव्हाचे काड) न जाळता शेतातच अच्छादन करून ठेवावे.
- पाण्याचा अतिवापर टाळावा. ठिबक सिंचन किंवा तुषार सिंचन पध्दतीचा वापर करावा.
- जमिनीचा सामू ६ पेक्षा कमी असल्यास चुन्याचा व सामू ८.५ पेक्षा जास्त असल्यास जिप्समचा वापर करावा. जमिनीतील क्षार ४.० मि.ली. सायमेन/सें.मी. पेक्षा जास्त असल्यास निच-यासाठी चराची व्यवस्था करावी.
- रासायनिक खते पिकाला उपलब्ध होण्यासाठी अॅझोटोबॅक्टर, स्फुरद विरघळवणारे जीवाणू, अॅसीटोबॅक्टर, रायझोबियम या जीवाणू खतांचा वापर करावा. अशाप्रकारे जागतिक मृदा संवर्धन दिनांनिमित्त आपल्याबरोबरच सर्व प्राणीमात्रांच्या शाश्वत अन्नसुरक्षेसाठी जमिनीच्या संरक्षण व संवर्धनासाठी मोहिम स्वरूपात उपाय करूया.

एप्रिल मे जुन महिन्यात जनावरांची घ्यावयाची काळजी व उपाययोजना

सध्या बऱ्याच भागात उन्हाळा तीव्र असल्यामुळे माणसांप्रमाणेच जनावरांनाही त्रास होतो. सामान्यतः उन्हाळ्यामध्ये हिरव्या चाऱ्याची कमतरता, तसेच म्हशींमध्ये उष्णतेस असणारी कमी प्रतिकारशक्ती यामुळे जनावरांच्या दूध उत्पादनावर, शरीर पोषणावर व प्रजननक्षमतेवर परिणाम होतो. दूध देणाऱ्या जनावरांना थंड हवामान मानवते. जर जनावरे सतत उन्हाच्या संपर्कात येत असतील, तर त्यांच्या आरोग्यावर परिणाम दिसून येतो. वाढत्या तापमानामुळे शरीराचे तापमान वाढते, चारा खाण्याचे प्रमाण कमी होते. पाणी पिण्याचे प्रमाण वाढते, दुधात घट होते. दिवसा म्हशी कमी चरतात आणि संध्याकाळी चरण्याकडे जास्त कल असतो, तसेच उष्णतेच्या वाढत्या प्रमाणाबरोबर जनावरांचे आजारी पडण्याचे प्रमाणही वाढत जाते. प्रजननाची क्रिया ही जनावरांच्या इतर सर्व शरीरक्रियांवर अवलंबून असते. उन्हाळ्यात जनावरांना अल्प खाद्य, कमी व वाळलेला चारा, अल्प पाणी व अति उष्णता यांचा त्रास होतो. जगण्यासाठी आवश्यक त्याच शरीरक्रियांचा शरीरास बराच ताण असतो, त्यामुळे प्रजननक्रिया थांबते किंवा प्रजननक्रियेस हानी होते. मार्च ते जून या काळात वातावरणातील उष्णता फार वाढते आणि त्यामुळे जनावरे माजावर येण्याचे थांबते.

गाई-म्हशीचे व्यवस्थापन

उन्हाळ्यात गाई-म्हशींप्रमाणेच वळू व रेडे यांची प्रजननक्षमता कमी होते. प्रामुख्याने वीर्याची प्रत कमी झाल्याने नैसर्गिक रेतनामुळे जनावरे गाभण न होण्याचे आणि उलटण्याचे प्रमाण वाढते. तेव्हा वळू व रेडे यांचा प्रजननासाठी उपयोग करून दिवसाआड एकच जनावर भरवल्यास ही जनावरे उलटणार नाहीत. उन्हाळ्यात गाभण असलेल्या जनावरांची काळजी घेणे महत्त्वाचे असते. कारण जन्मणाऱ्या वासराची प्रजननक्षमता ही त्यांच्या गर्भावस्थेपासून झालेल्या पोषणावर अवलंबून असते. संकरित व विदेशी जनावरे उन्हाळ्यातील अति उष्णतेचा त्रास सहन करू शकत नाहीत. या काळात जनावरे सकाळी व दुपारी उशिरा चरावयास नेणे, दुपारच्या खरखत्या उन्हाच्या वेळी गोठा अथवा सावलीत बांधणे, त्यांना मुबलक व स्वच्छ पाणी देणे इ. उपाय योजल्यास संकरित व विदेशी गाई उन्हाळ्यातही माजावर येतील.

गाईपेक्षा म्हशींना उष्णतेचा त्रास जास्त होतो. उष्णता सहन करणाऱ्या घामग्रंथी म्हशीच्या कातडीत फार कमी असतात. सूर्यप्रकाश परावर्तित करण्यासाठी आवश्यक असणारी गाईसारखी कातडी असण्याऐवजी सूर्यप्रकाश काळ्या कातडीतून शोषला जाऊन म्हशीचे शारीरिक उष्णतामान वाढते म्हणून उष्णतेचा त्रास म्हशींना अधिक होतो व म्हशी माजावर येण्याचे प्रमाण बंद होते. याउलट थंड हवामान असलेल्या गोठ्यात गाईंप्रमाणे म्हशीसुद्धा उन्हाळ्यातही नियमित माजावर येतात. माजावर आलेल्या म्हशी ओळखाव्यात कारण या दिवसात त्यांच्यामध्ये माजाची लक्षणे कमी तीव्रतेची असतात. त्यामुळे दिवसातून तीन-चार वेळा निरीक्षण करावे. कृत्रिम रेतन करावयाचे असल्यास शक्यतो सकाळ अथवा संध्याकाळी करावे. म्हशींना डुंबण्यास द्यावे, ही त्यांची नैसर्गिक आवड आहे, त्यामुळे शरीराचे तापमान योग्य राखले जाते. म्हशींच्या अंगावर पडेल अशी पाण्याच्या फवाऱ्यांची व्यवस्था करावी, अशी व्यवस्था नसल्यास दिवसातून तीन-चार वेळा त्यांना पाण्याने धुवावे. दुपारच्या वेळी जनावरे गोठ्यामध्ये बांधावीत, या वेळेला ती सावलीत असणे गरजेचे आहे.

गोठ्याच्या सभोवताली थंडावा राहण्यासाठी झाडे असणे आवश्यक आहे. उन्हाळ्यात छपरारवर गवताचे आच्छादन टाकावे. शक्य असल्यास गोठ्याच्या बाजूनी गोणपाटाचे किंवा पोत्याचे पडदे लोंबत ठेवून त्यावर पाणी फवारावे. जनावरांना पिण्यासाठी थंड पाण्याची व्यवस्था आवश्यक आहे, शक्य झाल्यास त्यात मीठ व गूळ टाकावे. अशा प्रकारे व्यवस्थापन केल्यास उन्हाळ्यात होणारे कमी दूध उत्पादन वाढू शकते.

असे ठेवा जनावरांचे व्यवस्थापन

जनावरांना खरारा

जनावरांना दिवसातून किमान एकदा तरी खरारा करावा. खरार्यासाठी नारळाच्या काथ्याचा वापर करावा. खरारा करतेवेळी तो सोयीचा व हळुवारपणे करावा. त्यामुळे जनावरास थोडे तरतरीत वाटते व अंगावरील गोचीड व मरकट केस गळून पडतात.

चारा व पाण्याचे व्यवस्थापन

जनावरांना दिवसभरात लागणारा चारा एकाचवेळी देण्याऐवजी समान विभागणी करून तीन ते चार वेळेस द्यावा. चाऱ्याची नसाडी टाळण्यासाठी त्याची बारीक कुट्टी करावी. चारा तसाच टाकला तर 33 टक्के वाया जातो, कुट्टी करून दिल्यास केवळ दोन टक्के वाया जातो. कुट्टी केलेला चारा टोपल्यात किंवा लाकडाच्या गव्हाणीत टाकून खाऊ घालावा. उपलब्ध असल्यास हिरवा व वाळलेला चारा यांचे मिश्रण करावे. वाळलेल्या गवतावर किंवा कडव्यावर मिठाचे किंवा गूळाचे पाणी शिंपडावे म्हणजे जनावरे आवडीने चारा खातात. चाऱ्याची कमतरता असल्यास खाद्यामध्ये कडुनिंब, अंजन, वड, पिंपळ, शेवरी इत्यादी झाडांची ओली पाने, हरभरा, भुईमुगाची टरफले, गव्हाचा भुस्सा, उसाचे वाढे यांचा योग्य प्रमाणात वापर करावा. अति उष्णतेचा जनावरांच्या आहारावर, दूध उत्पादनावर व प्रजननक्षमतेवर प्रतिकूल परिणाम होतो, म्हणून जनावरांना रांजणातील पाणी पाजावे. दिवसातून एक ते दोन वेळा पाणी पाजण्याऐवजी चार ते पाच वेळा पाणी पाजावे.

जनावरांच्या आरोग्याची काळजी

अपुरा चारा व निकृष्ट आहारामुळे जनावरे अशक्त बनून त्यांची प्रतिकारशक्ती कमी होते व ते विविध रोगांना बळी पडतात, म्हणून पशुतज्ज्ञांकडून वेळीच जनावरांना लाळ-खुरकूत, घटसर्प, फऱ्या रोगाची लस टोचावी. परोपजीवी जंतूंचा प्रादुर्भाव टाळण्यासाठी जंतुनाशक औषधे पाजावीत. गाभण जनावरे व दूध उत्पादक जनावरांची विशेष काळजी घ्यावी. जनावरांचा गोठा व परिसर स्वच्छ असावा. मलमूत्राची व्यवस्थित विव्हेवाट लावावी.

लाळ्या खुरकूत- हा रोग साधारणतः फेब्रुवारी आणि मार्च महिन्यात आढळतो देशी आणि संकरित जनावरे या रोगामुळे प्रभावित होतात. विशेषतः संकरित आणि लहान जनावरांमध्ये हा रोग अत्यंत तीव्रतेने आढळतो. प्रतिबंधात्मक उपाय म्हणून या रोगांवरील लस ही लहान जनावरांमध्ये प्रथमतः सहा ते आठव्या आठवड्यात देण्यात येते व पुढील लसीकरण या नंतर दरवर्षी द्यायचे असते व ते साधारणतः नोव्हेंबर ते डिसेंबर या महिन्यांत देण्यात येते. ज्या भागात खुरकूत हा रोग सातत्याने आढळतो अशा भागात हे लसीकरण वर्षात दोनदा देण्यात येते आणि ते साधारणतः सप्टेंबर आणि मार्च या महिन्यात करायचे असते.

घटसर्प- हा रोग मोठ्या जनावरांसोबत शेळ्या-मेंढ्यांतही आढळतो. पावसाळ्यात होणारा हा रोग हवामानातील तीव्र बदलांमुळे किंवा लांबच्या प्रवासाअंती येणाऱ्या त्रासामुळे उद्भवतो. या रोगाची लागण झालेल्या जनावरांच्या दगावण्याचे प्रमाण हे अधिक असते. यामुळे या रोगावरील प्रतिबंधात्मक उपाय म्हणून लसीकरण राबवण्यात येते. सर्वच वयोगटातील जनावरांमध्ये हे लसीकरण करण्यात येते. हे लसीकरण दरवर्षी पावसाळ्याआधी मे किंवा जून महिन्यांत घेण्यात येते. घटसर्प हा रोग सातत्याने आढळणाऱ्या भागात हे लसीकरण वर्षात दोन वेळेस घेण्यात येते.

फऱ्या- हा रोग मोठी जनावरे आणि शेळ्या-मेंढ्यांनादेखील होतो. सहा ते 24 महिन्यांची चांगल्या वाढीतील लहान जनावरे या रोगाने आजारी पडतात. फऱ्या हा रोग साधारणतः पावसाळ्यात आढळतो. जनावरांमध्ये प्राणघातक असणाऱ्या या रोगापासून बचावाकरिता या रोगावरील प्रतिबंधक लस ही पावसाळा सुरू होण्याआधी देण्यात येते. या रोगाचा प्रादुर्भाव असणाऱ्या ठिकाणी ही लस सर्व वयोगटातील जनावरांना देण्यात येते. प्रथम लसीकरणानंतर सहा महिन्यांनी आणि त्यानंतर दरवर्षी या प्रकारे ही लस देण्यात येते.

काळपुळी- हा रोग प्राण्यांमधील अत्यंत घातक रोग आहे. प्राण्यांकडून मानवाला संक्रमित करणाऱ्या या रोगाचे लसीकरण अशा भागात विशेषतः राबवण्यात येते, जेथे हा रोग सातत्याने आढळतो. या रोगासाठी लसीकरण हे फेब्रुवारी ते मे महिन्यात पावसाळ्याआधी घेण्यात येते. कारण साधारणतः पावसाळ्याच्या सुरवातीस या रोगाची लागण होते. सर्व वयोगटातील जनावरांना ही लस देण्यात येते व दरवर्षी याच कालावधीत ही लस पुन्हा देण्यात येते.

गोचीड ज्वर- संकरित जनावरांमध्ये महत्त्वाचा असा हा रोग साधारणतः उन्हाळा आणि पावसाळ्यादरम्यान होतो. जनावरांवर असणाऱ्या गोचिडांमुळे हा रोग पसरतो. गोचीड नियंत्रणासोबतच या रोगावरील प्रतिबंधात्मक लस ही हा रोग प्रामुख्याने आढळणाऱ्या भागात देण्यात येते. सर्व वयोगटातील जनावरांना दरवर्षी ही लस जानेवारी ते फेब्रुवारी महिन्यात देण्यात येते.

उन्हाळ्यात जनावरांची काळजी आणि खाद्य

- उन्हाळ्यात गुरांना हिरवा चारा खाण्यास द्यावा.
- मुबलक पाणी पिण्यास द्यावे.
- या दिवसात जनावरांना भूक कमी लागते, मात्र तहान जास्त लागते. यामुळे गुरांना स्वच्छ पाणी पिण्यासाठी द्यावे. साधारण दिवसातून तीनवेळा पाणी पिण्यास द्यावे. त्यामुळे जनावरांच्या शरीरातील तापमान नियंत्रित राहते. यासह आपण जर गुरांना पाण्यात मीठ आणि पीठ टाकून पिऊ घातल्यास ते फायदेशीर असते. यामुळे त्यांच्या शरिरात पाण्याची पूर्ती राहत असते. त्यांना अधिक तहान लागत नाही.
- उन्हाळ्यात दुधाळ जनावरांना योग्य आहार आणि पाणी योग्य प्रमाणात दिले पाहिजे.
- उन्हाळ्यात हिरवा चान्याची कमतरता असते, यामुळे पशुपालकांनी जानेवारीमध्ये मूग, मका, कडवळ आदी पिके लावावीत. यामुळे उन्हाळ्यात गुरांना हिरवा चारा उपलब्ध होईल. ज्यांच्याकडे बागायत जमिन नाही त्यांनी आधीच घास कापून त्याला उन्हात वाळवली पाहिजे. कारण घास प्रोटीन युक्त असते.

- उष्णता वाढल्याने गुरांच्या पचनशक्तीवर परिणाम होत असतो, त्यांची भूक कमी होत असते. अशावेळी जनावरांचा खुराक वाढविण्यासाठी गुरांना नियमितपणे ग्रीलिव फोर्ट दिले पाहिजे
- या दिवसात गुरांना भूक कमी लागत असते पण तहान अधिक लागते. यामुळे गुरांना दिवसातून तीनवेळा गुरांना पाणी पिण्यास द्यावे. यामुळे त्यांच्या शरिरातील तापमान नियंत्रित राहिल. शक्य असेल तर जनावरांना थंड पाणी पिण्यास द्यावे.
- जनावरांना दिवसातून २ वेळा धुवावे. गुरांना शीळे अन्न खाण्यास देऊ नये. कार्बोहायड्रेट अधिक प्रमाण असलेले खाद्य द्यावे. जनावरांना संतुलित आहार द्यावा.
- वयस्कर गुरांना ५० ते ६० ग्रॅम एलेक्ट्रॉल एनर्जी आणि वासरांना १० ते १५ ग्रॅम एलेक्ट्रॉल एनर्जी दररोज द्यावे.
- उन्हाळ्यात जनावरांचे निवारा नियोजन करताना जनावरांच्या शेडवर वाळलेला चारा ठेवावा. जर आपल्याकडे शेड नसेल तर जनावरांना झाडाखाली बांधावे.
- शेडच्या अवती-भोवती गोणपाटचे पडदे बांधावेत. गुरांचे शेड प्रशस्त असावे. जर शेडच्या अवती-भोवती झाडे असतील ते फायदेशीर असतात.
- उन्हाळ्यात ४५ अंश से. पेक्षा जास्त तापमान, त्याच बरोबर हिरव्या चान्याची कमतरता, त्यामुळे जनावरे आवश्यकते प्रमाणे उत्पादनक्षम राहत नाही. अश्या वेळी जनावरांवर उष्णतेचा ताण येतो. अश्या कडाक्याच्या उन्हाळ्यात आपल्या जनावरांची काळजी आपण त्यांना योग्य प्रमाणात आहार, योग्य वातावरण तसेच आजार होऊ नये म्हणून प्रतिबंधात्मक उपाययोजना करून करू शकतो. ते आपण या भागात जाणून घेऊ.
- जनावरांच्या शरीरातील ऊर्जा शेण, लघवी किंवा घामाद्वारे मोठ्या प्रमाणात बाहेर पडते व शरीराचे तापमान नियंत्रित ठेवले जाते, उन्हाळ्यात मात्र वातावरणातील उष्णता वाढल्यामुळे जनावरांचे शरीराचेही तापमान वाढते व हे तापमान वाढल्याने जनावरे अधिक पाणी पितात व चारा कमी खातात परिणामी दूध उत्पादनात घट होते, प्रजनन क्षमता कमी होते, वजन घटते.

गोठा व्यवस्थापन

- १) जनावरांना उन्हात उभे न करता उष्माघातापासून वाचविण्यासाठी हवेशीर गोठ्यात ठेवावे.
- २) गोठ्याच्या आजूबाजूला झाडे लावावी.
- ३) गोठ्याच्या छताची उंची जास्त असावी.
- ४) छताच्या पत्र्याला पांढरा रंग द्यावा किंवा उन्हाळ्याच्या वेळी छतावर पालापाचोळा किंवा पाचट टाकल्यास उष्णतेचे प्रमाण कमी होते.
- ५) गोठ्यात हवा खेळती राहण्यासाठी पंखे लावावे.
- ६) जनावरांना जास्तीत - जास्त वेळा थंड पाणी पिण्यास द्यावे.
- ७) गोठा जास्तीत - जास्त प्रमाणात थंड ठेवण्यासाठी स्प्रिंकलर, फॉगर्सचा वापर करू शकतो.
- ८) फॉगर्स यामध्ये पाण्याच्या थेंबाचे रुपांतर लहान कणांच्या रुपात होते व ते जनावरांच्या अंगावर चिकटल्याने जनावरांचे शरीर थंड होते !
- ९) गोठ्याच्या भोवती गोणपाट बांधावे जेणेकरून आत येणारी गरम हवा थंड होऊन आत येईल.
- १०) जनावरांच्या दोन्ही शिंगाच्या मध्ये पाण्याने ओले केलेले कापड ठेवावे व त्यावर वारंवार थंड पाणी टाकावे

गृह विज्ञान

विभिन्न प्रक्रियायुक्त पदार्थ

जांभूळ

जांभळाचे फायदे:

- जांभळामध्ये अँटी डायबेटीक गुणधर्म असतात. त्यात असलेल्या alkaloids केमिकलमुळे स्टार्चचे साखरेत रूपांतर होण्यास आळा बसतो आणि म्हणूनच रक्तातील ग्लूकोजचे प्रमाण नियंत्रित राखले जाते. जांभळाच्या बियाची पावडरसुद्धा मधुमेहाच्या उपचारासाठी फायद्याची ठरते.
- मधुमेहासोबतच रक्तदाबाचा त्रास कमी करण्यास जांभूळ फायदेशीर आहे.
- लिव्हरच्या विकारात जांभळ गुणकारी असतात.
- रक्त शुद्ध होण्यास मदत होते. जांभळामध्ये मोठ्या प्रमाणात लोह असल्याने रक्तातील हिमोग्लोबीनचे प्रमाण वाढण्यास मदत होते.
- या झाडाच्या साली आणि बियांची पावडर पोटाच्या विकारासाठी गुणकारी आहे. तसेच अपचन, जुलाब यांसारख्या आजरांवर मात करण्यासाठी जांभूळ हे फळ फायद्याचे ठरते.
- जांभळाच्या बियांची पावडर गायीच्या दूधात मिस्र करून हा लेप चेहेऱ्याला लावल्यास चेहेऱ्यावरच्या मुरूम, पुटकळ्या निघून जातात.
- हे अँटिऑक्सिडंट शरीरातील हानिकारक फ्री रॅडिकल्स बाहेर टाकण्यास मदत करतात. बियांचा अर्क आतड्यातील अल्सर इन्फेक्शन दूर करण्यास मदत करते.

बियांपासून पावडर:

जांभळाची फळे पूर्ण पिकल्यानंतर जमिनीवर पडतात व बिया खराब होतात. तसेच फळे खाल्यावरसुद्धा बिया टाकून दिल्या जातात. परंतु बियांपासून पावडर करता येते. या पावडरचा उपयोग मधुमेही रुग्णांसाठी लघवीतील साखरेचे प्रमाण कमी करण्यासाठी होतो. तसेच हृगवण, उलटी हे विकार दूर करण्यासाठीसुद्धा त्याचा वापर होतो. बियांपासून तयार केलेले लेप त्वचारोगांच्या उपचारासाठी वापरतात. बियांमध्ये प्रथिने व पिष्टमय पदार्थांचे प्रमाण जास्त असल्याने जनावरांच्या खाद्यात बियांच्या भुकटीचा वापर करतात.

सरबत:

साहित्य: १० ml जांभळाचा रस , २०g साखर, ९०ml पाणी चवीनुसार सायट्रीक आम्ल

कृती: सरबत करताना जांभळाचा रस घ्यावा. त्यात साखर, सायट्रीक आम्ल आणि बाकी पाणी वापरून सरबत तयार करावे. सरबत करताना जांभळाचा रस १०% घ्यावा. त्यात साखर मिसळून त्याचा त्रिक्स १५ डी व सायट्रीक आम्ल मिसळून ०.२५ % आम्लता करावी आणि बाकी पाणी वापरून सरबत तयार करावे.

जांभळाचा रस साठविणे -

जांभळाचा तयार रस ८० डी. सें. ग्रे. तापमानाला २० मिनीटे तापवावा नंतर निर्जंतुक केलेल्या बाटलीत रस भरून त्यांना झाकण लावून हवाबंद करावीत. मोठ्या पसरट आकाराच्या भांड्यात पाणी घेऊन तळाला जाड फडके ठेवावे व शेगडीवर ८५ डी. सें.ग्रे. पर्यंत तापवून त्यात रसाने भरलेल्या बाटल्या ठेवाव्यात. ही क्रिया २५ ते ३० मिनीटे पर्यंत करावी. नंतर थंड करून कोरड्या जागी साठवण करावी किंवा प्रती किलो रसात ७१० मि. ग्रॅम प्रतीसंरक्षके सोडियम बेन्झोएट किंवा मेटाबायसल्फेट वापरूनही साठवण करता येते. जांभळाच्या रसातील मूळरंग नष्ट होणार नाही याची काळजी घ्यावी.

जॅम:

साहित्य: १किलो जांभळाचा गर, १ किलो साखर आणि १.५ ग्रॅम सायट्रीक अँसीड

कृती: परिपक्व जांभळाची फळे निवडून स्वच्छ पाण्याने धुवावे व फळापासून गर वेगळा करावा. जॅमकरिता जांभळाचा गर, साखर आणि सायट्रीक अँसिड मिसळून एकजीव मिश्रण करावे व मंद आचेवर शिजवावे. मिश्रणाचा त्रिक्स ६८.५ अंश इतका झाल्यावर उष्णता देणे बंद करावे. हा तयार झालेला जॅम निर्जंतुक केलेल्या काचेच्या बरणीत गरम भरावा व बरणी थंड व कोरड्या ठिकाणी ठेवावी.

जेली:

साहित्य: १ लिटर जांभळाचा रस, १ किलो साखर, १.५ ग्रॅम सायट्रीक अँसीड आणि ४ ग्रॅम पेक्टिन

कृती: जांभळाची जेली करण्याकरिता जांभळाचा शुद्ध रस, साखर, सायट्रीक अँसीड आणि जेलीला घट्टपणा येण्याकरिता पेक्टिन (ग्रेड १५) वापरावे आणि मंद आचेवर तापवावे. ६८ अंश त्रिक्सचे प्रमाण झाल्यावर जेली तयार होते. तयार जेली निर्जंतुक बाटलीत भरून झाकण लावून हवाबंद करावे. तयार जेलीच्या बाटलीची साठवणूक थंड व कोरड्या ठिकाणी करावी.

टॉफी :

साहित्य: १ किलो जांभळाचा गर, १.५ किलो साखर, १२० ग्रॅम वनस्पती तूप आणि ५ ग्रॅम मीठ

कृती: जांभळाच्या गर, साखर आणि वनस्पती तूप हे मिश्रण एकत्र करून मंद आचेवर शिजवावे. ७० अंश झाल्यावर त्यात मीठ मिसळावे व शिजवायची क्रिया सुरू ठेवून ८३ अंश त्रिक्स होईपर्यंत ठेवावे. एका पसरट भांड्यातील मिश्रण थंड झाल्यावर योग्य त्या आकाराचे तुकडे करून घ्यावे व ५५ ते ६० डी. सें.ग्रे. तापमानास वाळवावे व डब्यामध्ये साठवणूक करावी.

आंब्याचे विविध प्रक्रियायुक्त पदार्थ

आमचूर पावडर

आजकाल बाजारात आमचूर पावडर सहज उपलब्ध होते. मात्र घरच्या घरी देखील तुम्ही आमचूर पावडर बनवून वर्षभरासाठी साठवून ठेवू शकता. आमचूर पावडर बनवण्यासाठी कड्या कैर्या पातळ चिप्स सारख्या खिसून तुकडे करा. हे तुकडे कडक सुर्यप्रकाशात वाळवा. साठवणूकीसाठी पावडर करणार असाल तर कैरीच्या फोडींना हळद लावून त्या नीट सुकवा. हळदीमुळे बुरशी व जंतूंचा संसर्ग होत नाही. फोडी पुरेशा सुकल्यानंतर त्याची पावडर करा व हवाबंद डब्यात साठवून ठेवा. आमचूर पावडर चटणी, भाज्या, आमटी याचबरोबर चिकन व माश्यांचे सार यासारख्या मासांहारी पदार्थांचीही चव वाढवते.

आंब्याचे लोणचे

साहित्य : कैऱ्या कडक व आंबट अर्धा किलो, मोहरी तेल १ वाटी, मोहरीची डाळ अर्धी वाटी, लालतिखट अर्धी वाटी, मीठ अर्धी वाटी, मेथीची पावडर अर्धा चमचा, बडीशेप १ चमचा, हळद पाव वाटी, हिंग पावडर १ चमचा इ.

कृती : कैऱ्या धुऊन-पुसून फोडी करून घ्याव्या.त्यानंतर मीठ आणि हळद घालून दोन दिवस मुरू द्याव्यात. कढईत तेल गरम करावे. खाली उतरवून त्यात मोहरी दाणे घालून तडतडू द्यावे. नंतर त्यात हिंग,मेथी पावडर, बडीशेप, मोहरीची डाळ, घालून हलवावे. मोहरीची डाळ जरा गरम करून वाटून घ्यावी म्हणजे मसाला लोणच्याला चिकटून राहतो व लोणचे लवकर मुरते. जरा थंड झाल्यावर शेवटी तिखट घालावे. छान हलवून मसाला थंड होऊ द्यावा. मसाला पूर्णपणे गार झाल्यावर त्यात कैरीच्या फोडी मिसळून लोणचे बरणीत भरून ठेवावे. सहा महिने लोणचे टिकेल.

आंब्याचा जॅम:

साहित्य: 1 किलो आंब्याचा गर, 1 किलो साखर, 3 ग्रॅम सायट्रिक ॲसिड किवा लिंबूचा रस

कृती: आंब्याचा जॅम तयार करण्यासाठी पिकलेली व निरोगी फळे निवडून ती स्वच्छ पाण्याने धुवून कोरडी करावीत. त्यानंतर ह्या घट्ट फळांचा गर काढून घ्यावा. आंबट फळांसाठी 1 किलो गरासाठी 1 किलो साखर व गोड फळांसाठी प्रती किलो रसाला 3/4 किलो साखर वापरावी. जॅमची आम्लता 0.5 ते 0.6 % ठेवण्यासाठी त्यात लिंबूचा रस किवा सायट्रिक ॲसिड वापरावे. आमरसात साखर पूर्ण विरघळेपर्यंत ढवळावे व हे मिश्रण मध्यम घट्ट होईपर्यंत 105 अंश सें. ला उकळून घ्यावे. आपण जर ह्या जॅमचा थेंब पाण्यात टाकल्यास त्याची गोळी पाण्यात लगेच विरघळत नाही किंवा जर या जॅमचा थेंब प्लेटवर किंवा सपाट भागावर टाकून प्लेट तिरकस केल्यास तो थेंब ओघळत नाही तो उताराच्या दिशेने झुकतो. तयार जॅम निर्जंतुक केलेल्या कोरड्या बाटलीत भरून तो गरम असतानाच बाटल्या 5 मिनिट उलट्या करव्यात त्यामुळे झाकणे हि निर्जंतुक होतात. नंतर ह्या काचेच्या बाटल्या थंड होण्यासाठी कोरड्या जागी ठेवाव्यात.

आंबा पापडी

साहित्य: 1 किलो गर, साखर 100 ग्रॅम, 5% सायट्रिक ॲसिड
कृती: आंबा पोळी तयार करताना प्रथमतः चांगले चवदार घट्ट रसाचे पिकलेले आंबे स्वच्छ धुवून नंतर फळांपासून रस काढून तो 1 मिलीमीटरच्या चाळणीतून चाळून तो चांगला शिजवून त्यात 0.1 % पोटॅशियम मेटाबाय सल्फाईट (1 किलो रसासाठी 100 मिली ग्रॅम), सायट्रिक ॲसिड आणि 100 ग्रॅम साखर मिसळावी. त्यानंतर स्टेनलेस स्टील ताटात आतल्या बाजूस तूप लावून त्यावर या आमरसाचा पातळ थर द्यावा व रस वाळवणी यंत्रामध्ये 55 ते 60 अंश सें. तापमानात वाळवावा. घ्या पापड्या चांगल्या सुकल्यावर ताटातून काढून त्याचे सोईस्कर काप करून ते बटर पेपर मध्ये गुंडाळून प्लास्टिक पिशवीत हवाबंद करून थंड व कोरड्या ठिकाणी ठेवावेत.

कड्या आंब्यांचा स्क्वॅश:

साहित्य: 1 किलो कडवी फळे, 300 ग्रॅम साखर, 4.5 ग्रॅम सायट्रिक ॲसिड, 510 मिलीग्राम पोटॅशियम मेटाबाय सल्फाईट, 300 मिलीलिटर पाणी

कृती: हिरवी कडवी फळे स्वच्छ धुवून शिजवून घ्यावीत व त्याचा गर काढून घ्यावा. या कड्या आमरसाच्या स्क्वॅश मध्ये साखर आणि आम्लता असावी. हा स्क्वॅश तयार झाल्यावर 1 मि. मी. च्या चाळणीतून चालून घ्यावा व त्यात 510 मिलीग्राम पोटॅशियम मेटाबाय सल्फाईट मिसळावे भरलेल्या बाटल्यांचेच उकळत्या पाण्यात (100 अंश सें.) 30 मिनिटे पाश्चारीकरण करावे. या बाटल्या बंद करून थंड व कोरड्या जागी ठेवाव्यात. स्क्वॅशचा स्वाद येण्यासाठी प्रमाणात पाणी मिसळावे.

कड्या आंब्याचे पन्हे:

साहित्य: 200 ग्रॅम कड्या शिजविलेल्या आंब्याचा गर, 175 ग्रॅम साखर, 325 ते 550 मिली पाणी, 140 मिली ग्रॅम पोटॅशियम मेटाबाय सल्फाईट आणि मीठ चवीनुसार

कृती: हिरवी कडवी फळे पूर्ण वाढ झालेली चांगली स्वच्छ धुवून ती शिजवून ती थंड झाल्यावर त्यांचा गर काढवा. 1 लिटर पन्हे बनवण्यासाठी कड्या आंब्याचा गर, साखर, मीठ व पाणी मिसळावेत. हे मिश्रण 1 मिमी च्या चाळणीतून चाळून घ्यावे हे पन्हे टिकण्यासाठी त्यात पोटॅशियम मेटाबाय सल्फाईट हे परिरक्षक मिसळावे. हे पन्हे गरम असतानाच निर्जंतुक केलेल्या बाटल्यात भरावे व बाटल्या क्राऊन कॉर्क मशीनने झाकण लावून बंद कराव्यात या बाटल्यांचे कडक पाण्यात (85 ते 100 अंश सें.) पाश्चारीकरण करून त्या थंड झाल्यावर थंड व कोरड्या जागी ठेवाव्यात.

प्राकृतिक शेती-ज्ञान प्रबंधन

नत्र - १ (मच्छी वेस्ट)

साहित्य:

४ किलो मासे, ४ किलो गुळ, ५०० मिली गोमूत्र (देशी गायचे), २० लिटरचा ड्रम

कृती:

- चार किलो मासळीचे छोटे छोटे तुकडे करून घ्यावेत.
- त्यात चार किलो सेंद्रिय गुळ मिक्स करावा.
- स्वच्छ प्लास्टिकच्या डब्यात हे मिश्रण भरावे.
- त्यात पाचशे मिली देशी गाईचे गोमूत्र घालावे.
- हे मिश्रण दहा दिवस ठेवावे.
- दररोज एकदा मिश्रण चांगले मिसळून घ्यावे.
- मधासारखे मिश्रण तयार झाल्यावर द्रावण वापरण्यायोग्य होते.

प्रमाण:

फवारणी: २ मिली प्रति लिटर पाण्यामध्ये फवारणीसाठी वापरावे
आळवणी: 2.5 लिटर अर्क 200 लिटर पाण्यासोबत आळवणीसाठी पाट पाण्यासोबत किंवा ठिबकद्वारे वापरावा.

स्पुरद- १ (हाडांचा कोळसा)

साहित्य: एक किलो गाईचे हाडे, पाणी १० लिटर, वीस लिटर क्षमतेचा ड्रम

कृती:

- एक किलो गाईच्या हाडांचा जाळून कोळसा करावा.
- तो १० लिटर पाण्यात १० दिवस ठेवावा.
- दहा दिवसानंतर तयार झालेले द्रावण वापरता येते.

प्रमाण:

फवारणी: ५ मिली प्रति लिटर पाण्यामध्ये फवारणीसाठी वापरावे

आळवणी: ५ लिटर द्रावण 200 लिटर पाण्यासोबत आळवणीसाठी पाट पाण्यासोबत किंवा ठिबकद्वारे वापरावा.

पालाश- १ (तंबाखू काडी+ गोमूत्र)

साहित्य:

१ किलो तंबाखू काडी (टाकाऊ काडी), गोमूत्र वीस लिटर, 50 लिटर क्षमतेचा ड्रम

कृती:

- एक किलो तंबाखूच्या काड्या 20 लिटर गोमूत्रात मिक्स करा.
- ह्या काड्या गोमूत्रात दहा दिवस भिजत ठेवाव्यात.
- दहा दिवसानंतर अर्क गाळून घ्यावा.
- गाळून घेतलेला अर्क फवारणीसाठी व आळवणी वापरता येतो.

प्रमाण:

फवारणी: ४ मिली प्रति लिटर पाण्यामध्ये फवारणीसाठी वापरावे

आळवणी: ५ लिटर द्रावण 200 लिटर पाण्यासोबत आळवणीसाठी पाट पाण्यासोबत किंवा ठिबकद्वारे वापरावा.

बिजामृत (१० किलो बियाणे प्रक्रियेसाठी)

साहित्य:

२ लिटर पाणी, ५०० ग्राम देशी गाईचे शेण, ५०० मिली गोमूत्र, ५० ग्राम कळीचा चुना, १० मिली देशी गाईचे दुध, जीवाणू माती ५० ग्राम

कृती:

- १) वरील सर्व घटक दिलेल्या प्रमाणे मिसळून चांगले मिसळून घ्यावे.
- २) हे द्रावण सावलीत ठेवून दिवसातून २ वेळा चांगले ढवळावे.
- ३) २४ तास हे द्रावण ठेवल्यानंतर तयार बिजामृत बीजप्रक्रियेसाठी वापरावे.
- ४) या द्रावणाची बीजप्रक्रिया केल्यानंतर बियाणे सावलीत सुकवून लगेच पेरणी करावी.

प्रमाण:

वरील प्रमाण हे १० किलो बियाण्याला बीज प्रक्रिया करण्यासाठीचे आहे.

बिजामृत

(१० किलो बियाणे प्रक्रियेसाठी)

साहित्य:

२ लिटर पाणी

५०० ग्राम देशी गाईचे शेण

५०० मिली गोमुत्र

५० ग्राम कळीचा चुना

१० मिली देशी गाईचे दुध

जीवाणू माती ५० ग्राम

कृती:

१) वरील सर्व घटक दिलेल्या प्रमाणे मिसळून चांगले मिसळून घ्यावे.

२) हे द्रावण सावलीत ठेवून दिवसातून २ वेळा चांगले ढवळावे.

३) २४ तास हे द्रावण ठेवल्यानंतर तयार बिजामृत बीजप्रक्रियेसाठी वापरावे.

४) या द्रावणाची बीजप्रक्रिया केल्यानंतर बियाणे सावलीत सुकवून लगेच पेरणी करावी.

प्रमाण:

वरील प्रमाण हे १० किलो बियाण्याला बीज प्रक्रिया करण्यासाठीचे आहे.

घनजीवामृत**साहित्य:**

• ५०० किलो अर्धवट कुजलेले शेण

• ५० लिटर जीवामृत

• ५ किलो गुळाचे द्रावण

कृती:

• ५०० किलो अर्धवट कुजलेले शेण घ्या व ते मोगरीने फोडून बारीक करावे व चाळून घ्यावे.

• त्यावर द्रव जीवामृत ५० लिटर शिंपडावे.

• त्यानंतर फावड्याने त्याला चांगले मिसळावे व नंतर सावलीत त्याचा ढिग लावावा (थंडीची लाट असेल तर बारदाण्याने झाकावे).

• पाऊस व सूर्य प्रकाश पडू नये अशा पद्धतीने ४८ तास सावलीत ढिग ठेवावा.

• ४८ तासात ढीग २ वेळा खालीवर करावा व ढेकळे असल्यास बारी करा.

• वरील प्रमाणे तयार झालेले घनजीवामृत पोत्यात भरून सावलीत साठवून ठेवा. एक वर्ष वापरता येते.

प्रमाण:- एकरी २५०० किलो घनजीवामृत समप्रमाणात टाकून घेऊन ते मातीआड करणे

यशोगाथा

नाव: लता उत्तम रेडेकर**पत्रव्यवहाराचा पत्ता:** पेद्रेवाडी गाव, आजरा तालुका, कोल्हापूर जिल्हा, महाराष्ट्र - ४१६५०५**मोबाइल क्रमांक:** ८०८०१०७०७७**परिचय (कौटुंबिक पार्श्वभूमी, शैक्षणिक पात्रता, मागील उपक्रम/व्यवसाय)**

लता उत्तम रेडेकर या महाराष्ट्रातील कोल्हापूर जिल्ह्यातील आजरा तालुक्यातील पेद्रेवाडी या दुर्गम गावातील एका सामान्य शेतकरी कुटुंबातील आहेत. दहावीपर्यंतची मूलभूत शैक्षणिक पार्श्वभूमी असलेल्या त्या त्यांच्या पतीसोबत घरकाम आणि लघु शेतीत गुंतल्या होत्या. दुग्धव्यवसायात येण्यापूर्वी, १९९२ पासून कुटुंबाचे मुख्य उपजीविका पावसावर अवलंबून शेती आणि कुक्कुटपालनावर होते, ज्यामुळे मर्यादित उत्पन्न आणि किमान सुरक्षा मिळत असे. घरगुती उत्पन्नाला पूरक गरजेने प्रेरित होऊन आणि प्राण्यांढहूलच्या त्यांच्या आवडीने प्रेरित होऊन, त्यांनी दुग्धव्यवसायाद्वारे अधिक स्थिर आणि सन्माननीय उपजीविकेची कल्पना केली. त्या पेद्रेवाडी गावाच्या सरपंच आहेत.

लता अतिरिक्त उत्पन्नाच्या शोधात होती आणि कुक्कुटपालनाव्यतिरिक्त तिने दुग्धव्यवसाय सुरू करण्याचा निर्णय घेतला आणि २०२२ मध्ये हरियाणा राज्यातून खरेदी केलेल्या १० मुरा म्हशींपासून सुरुवात केली. चांगले परिणाम आणि जनावरांच्या चांगल्या कामगिरीमुळे तिने कृषी विज्ञान केंद्र (केव्हीके), कणेरी, कोल्हापूर यांच्याकडून काही तांत्रिक मदत घेऊन आणि "गोकुळ" या लोकप्रिय ब्रँडने प्रसिद्ध असलेल्या कोल्हापूर जिल्हा सहकारी दूध उत्पादक संघ लिमिटेडच्या माध्यमातून आर्थिक (प्रति जनावर ४०,००० रुपये) मदत करून ही संख्या १०० पर्यंत वाढवली. तिला पशुवैद्यकीय आणि कृत्रिम रेतन (कृत्रिम रेतन) सेवा, संतुलित पशुखाद्य आणि चारा बियाण्यांचा पुरवठा, स्वच्छ दूध उत्पादन प्रशिक्षण, उत्पादित दुधाची बाय-बॅक व्यवस्था, शेती उभारणी आणि विस्ताराबाबत तांत्रिक मार्गदर्शन आणि दुग्ध सहकारी नेटवर्कद्वारे सरकारी योजनांमध्ये प्रवेश यासारख्या इतर तांत्रिक मदती मिळाल्या.

